

TEOL INFORMATION

Nr. 67 februar 2023

KØBENHAVNS UNIVERSITET
DET TEOLOGISKE FAKULTET

Indholdsfortegnelse

Siden sidst af dekan, professor, dr.theol. Carsten Selch Jensen	3
Nye veje for den økologiske teologi af professor, lic.theol. Niels Henrik Gregersen	6
Fast ansat ved underet. I anledning af lektor, dr.theol. Jakob Wolfs fratrædelse af lektor, dr.theol. Carsten Pallesen	10
Noget helt nyt, som om det altid har været. Islamisk ret og religion i dagens Danmark af lektor, ph.d. Niels Valdemar Vinding	14
Nød-Ankere og Sjæle-Roe. Seafarers, madness and faith in eighteenth-century Denmark-Norway by postdoc Catherine Beck	18
Lidelsens fællesskab ligger i den gensidige sårbarhed. Et ph.d.-projekt om Simone Weil og menneskets hellighed af ph.d.-stipendiat, cand.theol. Joanna Mikolajczyk Winterø	22
“... ja, jeg har set, kysset og med tårer spist slagtefåret”. Et ph.d.-projekt om individualiseret kristendom i Det Københavnske Brødresocietet (1739-1771) af ph.d.-stipendiat, cand.theol. Sigrid Nielsby Christensen	26
Guds åbenbaring udgør sin egen målestok. En prisopgave om Ordet hos Martin Luther af cand.theol. Theis Schønning Johansen	30
En meningsforstyrrende meningsbaseret oversættelse. En prisopgave om <i>Bibelen 2020</i> af stud.theol. Anne Sofie Engelstad Nissen	34
Fri og lige adgang til viden – også for præster i Nordjylland af Minna Giesel, informationspecialist og leder af Det Teologiske Fakultetsbibliotek	38
Programmer for Teologisk Forening og Søren Kierkegaard Selskabet	41
Publikationer fra Det Teologiske Fakultet	43

TEOL-information udgives af Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, og udkommer to gange årligt, i februar og september. TEOL-information distribueres gratis til udvalgte offentlige og kirkelige institutioner samt til indenlandske universiteter, gymnasier, hovedbiblioteker og pressen. Bladet kan rekvireres ved henvendelse til Pia Christensen på tlf. 35 32 36 08 eller på e-mail: pic@teol.ku.dk.

Meninger, der tilkendes gives i TEOL-information, gengiver de enkelte forfatteres synspunkter og er ikke nødvendigvis udtryk for redaktionens holdning.

Ansvarshavende redaktør: Dekan, professor, dr.theol. Carsten Selch Jensen.

Redaktion: Lektor, dr.theol., ph.d. Frederik Poulsen.

Layout og sats: Specialtrykkeriet Arco.

Tryk: Specialtrykkeriet Arco. *Oplag:* 3.000.

Artikler, der offentliggøres i TEOL-information, kan citeres med angivelse af kilde.

Forsidebillede: Livet til søs kan være ensomt og barsk. Stormvejr og livstruende bølger har til alle tider indgydt frygt i besætningen og givet ar på sjælen. 1700-tallets danske kirkehistorie rummer interessante kilder til omsorgen for sømændenes sjæleliv. Det gælder bønnebøger, vejledning i "sød sjælero" og bestemmelser om skibspræster. Søfolkenes mentale helbred i denne periode er emnet for Catherine Becks bidrag "Nød-Ankere og Sjæle-Roe. Seafarers, madness and faith in eighteenth-century Denmark-Norway".

Omslaget gengiver Anton Melbyes billede "En dansk korvet i rum sø efter en storm" fra 1848. Det findes på open.smk.dk.

Det Teologiske Fakultet
Karen Blixens Plads 16
2300 København S
Tlf.: 35 32 36 08
www.teol.ku.dk

Siden sidst

Af dekan, professor, dr.theol. Carsten Selch Jensen

Siden sidst har vi haft valg til Folketinget i Danmark. Det er der altid grund til at markere og fejre; demokrati er ikke nogen selvfølge og udfordres til stadighed både på konstitutionelle og institutionelle niveauer.

Lige før jul præsenterede den nye regering sit regeringsgrundlag, hvor der er flere områder, der direkte eller indirekte relaterer sig til uddannelsesområdet. Der tales fx om en reform af SU-området, mere fokus på efter- og videreuddannelse samt en opprioritering af erhvervsuddannelserne.

Mest i øjnene springer dog forslaget om at halvere op mod halvdelen af alle kandidatuddannelser på landets universiteter og øvrige videregående uddannelser. Forslaget var også på bordet under den forrige regering, hvor det var tydeligt, at det i særlig grad var de humanistiske (herunder også de teologiske) og de samfundsvidenskabelige kandidatuddannelser, som politikerne havde i tankerne med deres reduktionsplaner. Derimod vil man friholde hovedparten af de sundhedsfaglige og naturvidenskabelige kandidatuddannelser.

Forslaget fik dengang som nu en hård medfart af stort set alle interessenter i

Danmark. Kommende studerende er med rette bekymrede over udsigten til kortere uddannelser. Det samme er erhvervslivet og de øvrige aftagere af universiteternes og de videregående uddannelsers færdiguddannede kandidater. De har i meget klare vendinger takket nej til kandidater med kortere uddannelser, og dertil kommer så økonomiske prognoser, der peger på betydelige, årlige værditab for det danske samfund, hvis forslaget bliver til virkelighed. Det er på alle måder forstemmende, når et lavere uddannelsesniveau for de kommende generationer synes at være en afgørende politisk ambition.

På det nære plan har der heldigvis været mulighed for at byde flere nye ansigter velkommen på fakultetet. Ud over flere ph.d-stipendiater og postdocs (dem vender vi tilbage til i senere numre) kan vi byde velkommen til Elizabeth Li som ny adjunkt i Etik og Religionsfilosofi og til Daniel Maier som ny adjunkt i Det Nye Testamente. Elizabeth tiltræder sin stilling til februar, hvorimod Daniel først tiltræder sin stilling til sommer. Fakultetet glæder sig til at tage imod dem og ser frem til samarbejdet i de kommende år.

To medarbejdere på fakultetet har i efteråret modtaget fornemme og velfor-

tjente bevillinger fra Carlsbergfondet. For det første modtog lektor, ph.d. Matthew Larsen, Afdeling for Bibelsk Eksegese, under programmet *Semper Ardens: Accelerate* en bevilling på knap fire millioner. Med denne bevilling får Matthew mulighed for at realisere forskningsprojektet *Materiality of Incarceration in Mediterranean Antiquity*. Projektet sigter på at undersøge en række antikke fængsler blandt andet gennem omfattende 3D-rekonstruktioner for derigennem at opnå en dybere forståelse for de materielle og socio-kulturelle aspekter af indespærringer og fængslinger i antikke samfund. Projektet sætter i den forbindelse afgørende spørgsmålstejn ved den gængse antagelse, at fængsler og tvangsmæssige indespærringer ikke spillede nogen særlig vigtig rolle i antikken, men derimod først fik afgørende betydning i udviklingen af de moderne vestlige samfund. Projektet bidrager til at kaste nyt lys over fængslernes kulturhistorie fra antikken til i dag og til at sætte de mange fængselsberetninger i Det Nye Testamente og Oldkirken i perspektiv.

Derudover modtog lektor, ph.d. Anna Vind, Afdeling for Kirkehistorie, et såkaldt monografistipendium fra Carlsbergfondet med henblik på hen over et år at skrive afhandlingen *Modus loquendi. Word and communication in Luther*. Afhandlingen skal kritisk undersøge Martin Luthers sprogfilosofiske opfattelse i relation til Philipp Melanchthon og andre fremtrædende tænkere som Lorenzo Valla og Rudolph Agricola.

Fakultetet ønsker både Matthew og Anna tillykke med de fornemme bevillinger og siger samtidig tak til alle de andre

kolleger på fakultetet, som har ydet en stor indsats med egne projektansøgninger samt deltaget i andres ansøgninger. Det er på alle måder et vigtigt arbejde for udviklingen af nye forskningsprojekter, både for den enkelte forsker og for det faglige miljø på fakultetet som helhed.

To ph.d.-stipendiater har forsvaret deres afhandlinger i løbet af efteråret. Det er for det første Anni Haahr Henriksen med afhandlingen ”The Private Mind in Elizabethan England. Representations of the Mind in Literary, Political, Religious, and Legal Discourse”, og for det andet Esben Korsgaard Rasmussen med afhandlingen “The Power of Ideas: Thomas Hobbes and the Struggle for Unitary Authority”. Fakultetet ønsker dem begge tillykke med den ny erhvervede ph.d.-grad.

Det skal også nævnes, at Det Teologiske Fakultet ved Københavns Universitets Årsfest i november sidste år gjorde sig positivt bemærket, da ikke mindre end tre prisopgavebesvarelser indleveret ved fakultetet blev belønnet med medaljer. Anne Sofie Engelstad Nissen modtog en guldmedalje for sin prisopgave *En undersøgelse af liturgiske og teologiske problemstillinger ved Bibelen 2020s ikke-kirkelige skopos*. Ligeledes modtog Theis Schønning Johansen en guldmedalje for prisopgaven *Ordet hos Luther. Martin Luthers forståelse af Guds ord i striden med Erasmus af Rotterdam*. Endelig modtog Jonas Jochumsen en sølvmedalje for prisopgaven *IN VERBO ECCLESIAE EXERCERE. Ordet i Martin Luthers Enarrationes in Genesin (1535-1545)*. Fakultetet ønsker de tre medaljemodtagere tillykke med den fornemme akademiske præstation. Blandt dette

nummers artikler finder man i øvrigt præsentationer af de to guldmedaljemodtageres prisopgaver.

I dette nummer af TEOL-information kan læseren desuden se frem til en række spændende artikler af studerende og ansatte ved Det Teologiske Fakultet. Professor Niels Henrik Gregersen indleder således med en artikel om nye veje for den økologiske teologi. Derefter følger en portrætartikel i forbindelse med lektor, dr.theol. Jakob Wolfs fratrædelse sidste år. Artiklen er skrevet af lektor, dr.theol. Carsten Pallesen. Lektor, ph.d. Niels Valdemar Vinding skriver om islamisk ret og religion, og postdoc Catherine Beck gør os klogere på spørgsmålet om tro og mental sygdom blandt dansk-norske søfarere i 1700-tallet.

Derefter følger en artikel af ph.d.-stipendiat Joanna Mikolajczyk Winterø om lidelsens fællesskab i relation til Simone Weil og spørgsmålet om menneskets helliged. Ph.d.-stipendiat Sigrid Nielsby

Christensen skriver derefter om individualiseret kristendom i Det Københavnske Brødreresocietet (1739-1771).

I artiklen *Guds åbenbaring udgør sin egen målestok* præsenterer cand.theol. Theis Schønning Johansen nogle hovedpunkter fra sin prisopgave om Ordet hos Martin Luther. Stud.theol. Anne Sofie Engelstad Nissen skriver i sin artikel om *En meningsforstyrrende meningsbaseret oversættelse*, der baserer sig på hendes prisopgave om Bibelen 2020. Det aktuelle nummer slutter af med en artikel om *Fri og lige adgang til viden – også for præster i Nordjylland* af informations-specialist og leder af fakultetsbiblioteket, Minna Giesel.

Vanen tro finder man i dette nummer også programmerne for Teologisk Forening og Søren Kierkegaard Selskabet samt en liste over publikationer fra Det Teologiske Fakultet.

Rigtig god læselyst!

Nye veje for den økologiske teologi

af professor, lic.theol. Niels Henrik Gregersen

Som mennesker er vi en del af naturen. Vi forundres over den, gør brug af den og er filtreret ind i den. En tydeligere bevidsthed om forskellige tilgange til naturen åbner nye veje for den økologiske teologi og fortsætter samtidig i nogle markante spor fra skandinavisk skabelsteologi i det 20. århundrede. Det var min hovedpointe i min forelæsning ved semesteråbningen i september 2022 med titlen: “Økologisk teologi: den fremmede, den kultiverede og den infiltrerede natur”.

Skandinavisk skabelsteologi

Det var Ole Jensen, der som professor i dogmatik på Det Teologiske Fakultet (1974-1978) leverede et afgørende indspil i samtidens økologiske debat. Det skete med den lille klassiker, *I vækstens vold: Økologi og religion* fra 1976.

Ole Jensen var tidligt ude, for allerede i 1971 holdt han på Oslo Universitet et foredrag med titlen “Teologisk argumentation for tesen: Forurening er blasfemi”. Dette var et kontroversielt synspunkt, for drejer blasfemi sig ikke om menneskets afgudsdyrkelse, og ikke om menneskets forhold til naturen?

I sine erindringer mindes Ole Jensen, hvordan den internationalt kendte nytte-

stamentler Jacob Jervell latterliggjorde ham i Oslo, men han nævner også den støtte, som han fik fra vægtige nordiske systematikere som Aarhus-teologerne K.E. Løgstrup og Regin Prenter og lundenserteologen Gustaf Wingren. Det var den konstellation af teologer, som senere blev kaldt “skandinavisk skabelsteologi”, som støttede den unge Ole Jensen.

Kritik af kultur, moral og kristendom

Ole Jensens anliggende var kulturkritisk. Hele den vestlige mentalitet har vist sig som en “magt- og erobrerkulturform”, der har ført til udnyttelsen af jordens begrænsede ressourcer, til en tankeløs forurening og til en massakre på arterne. Alt dette bunder i en speciesisme (“artsegoisme”), der kun kan se naturen som et instrument: “Træet ser vi kun som tømmer”.

Vi finder også hos Jensen en moralsk kritik af herredømmementaliteten: “Det er uetisk fortsat alene at se naturen som en modstander, der skal knægtet og underkastes menneskets udviklingsmuligheder. Senest nu, hvor vi kan såre kloden uopretteligt, kalder det også på følelser og dyder som tilbageholdenhed, selvbe-

herskelse, indignation, medfølelse, nænsomhed, beskyttelse, omsorg.”

Samtidig var Ole Jensen ude i et kriendomskritisk ærinde, idet den moderne kriendom efter Descartes og Kant havde sat instrumentaliseren på begreb. Det var understøttet af Første Mosebog 1,26, hvor det hedder, at mennesket skal “herske” over naturen. Heroverfor insisterede Ole Jensen på, at vi forud for alt andet har et “forundrings-mandat”, ligesom vi også har et “varetagelses-mandat”: Adam og Eva skulle “dyrke og vogte haven” (1 Mos 2,15).

Eksegesen er sidenhen kommet økoteologien til hjælp. I *Bibelen 2020* oversættes Første Mosebog 1,26 med at “tage ansvar for fiskene i havet, fuglene i luften og dyrene på jorden”. Er dette en leflen for tidsånden, et knæfald for en økologisk nyfromhed? Nej, argumentet er, at hele sammenhængen i Første Mosebog kap. 1 drejer sig om Guds velsignelse af den verden, som skaberen fandt såre god. De første mennesker pålægges endda at være vegetarer (1 Mos 1,29). Først efter syndefaldet (1 Mos 3) begynder kampen mellem menneske og natur.

Verden er i os

I bogen *På kant med klodens klima* fra 2011 gjorde Ole Jensen også den mere “usynlige” klimakrise til et tema. Agtelsens og tilbageholdenhedens etik er fortsat hans hovedpointe, men ligesom mennesket kun kan forstås med sin krop og sans for rummet, sådan kan kriendommen kun forstås i sammenhæng med kosmos.

Her spillede Løgstrups sene sansningsfilosofi en afgørende rolle. Vi er sansende og atmosfæriske væsner, før vi får sat ord

på verden. Sprogets opgave er at træde til side for det, som ses og artikuleres gennem sproget. Naturen er vores ophav, før den bliver en kontrollerbar omgivelse. Vi er i verden, og verden er i os, før vi gør den til kontrollerbar.

Løgstrup og Ole Jensen udarbejdede deres økologiske tænkning på basis af skabelsestanken som “det universelle i kriendommen”. De pegede på fænomener, der så at sige er født med en etisk vægt, og som derfor også altid bærer på en uetisk livsmulighed. Det gælder agtelse versus ligeegyldighed; at have skam i livet fremfor at fremture skamløst; at værne om noget sårbart versus at tromle sig selv igennem. Men med til det almene hører også de kulturelle betingelser, der er typiske for en given epoke eller kulturkreds, fx den tankeløse erobrermentalitet.

“Det universelle” er altså ikke det samme som det, vi er enige om. Netop livsvilkårene strides vi om kulturelt. Også i vores følelses- og handlingsliv genkender vi de modstridende tendenser. Det universelle er med andre ord ikke det konsensuelle, men det som vi ikke kan tænke væk uden at tænke verden og os selv væk.

Ny økologisk tænkning

Selv er jeg stort set enig med det økoteologiske program, som Ole Jensen præsenterede. Han satte med rette fokus på den fremmede natur, som skal skærmes og bevares. Men der er også andet og mere at sige. Når vi i 2021 er blevet en verdensbefolkning på otte milliarder mennesker, kan vi ikke løse klimakrisen alene ved at være tilbageholdende i vores menneskelige aktivitet.

Vi skal fortsat producere mad, varer og

tjenesteydelser, transportere os, have varme i husene og holde internettet i gang. Vi bliver derfor nødt til at have en mere positiv tilgang til de teknologier, som kan nedbringe energiforbruget på lang sigt: Nye former for vindkraft og solvarme, eller stort anlagte teknologiske forsøg med skabelse af brint-energi (Power-to-X), der desværre endnu kræver umådelige store mængder af energi.

Det hører med til vore universelle vilkår, at vi lever i en “antropocæn” tidsalder. Vi kan ikke løbe fra, at menneskeheden, særligt efter 1945, har fået en hovedrolle i jordens og geosfærens udvikling. Med til det antropocæne hører ikke kun fabrikkerne, men også informationssamfundets enorme energiforbrug. Ikke kun kulturlandskaberne, men også oprettelsen af “naturparker” er eksempler på det antropocæne.

Det rejser spørgsmålet om, hvad der overhovedet bliver af naturen, når nu mennesker fylder så meget, som vi gør, uanset om vi vil det eller ej. Hvilken betydning har det for økologisk tænkning, og for økologisk teologi i særdeleshed, at skellet mellem natur og kultur er ved at blive visket ud? Inspireret af min kollega i antropologi, Cecilie Rubow, foreslår jeg et bredere repertoire for en fremtidig økologisk teologi.

Tre økologier

Vi kan med fordel sondre mellem tre måder at anskue naturen på: som fremmed, som kulturskabt og som infiltreret.

For det første har vi den natur, som Ole Jensen med rette pegede på. Lad os kalde den økologi1: *Den fremmede natur*. Her er naturen anskuet som “rå”, og “anderledes”, en muligvis fortryllet og i hvert

fald fortryllende natur. For vi næres af naturen som en anderledes og mere-end-menneskelig natur, som vi i sind og skind oplades af. Men som vi også ind imellem forskrækkes over!

Dertil har vi, hvad vi kan kalde økologi2: *Den kulturskabte natur*. Her har vi at gøre med naturen som genstand for menneskets handling. Vi er naturforvaltere, der samtidig forvandler naturen for at gøre den spiselig og beboelig for mennesker, og dermed bruger den til menneskelige formål.

Men vi skal også sørge for naturområderne. Vi planter marker og haver, vi domesticerer dyrene, så ulven bliver til hund, vi konstruerer huse af træ, sten og beton og skaber veje og transportsystemer. Samtidig skal vi bevare koralrevene, og vi må se frem til en *rewilding* af nye naturområder. Det er vigtigt at huske på, at i lyset af økologi 2 er asfalten og *world wide web* lige så meget natur som naturparkerne og havet.

Endelig har vi, dybt nede under alting, økologi3: *Den sammenfiltrerede natur*. Her forstår vi os selv som dybt forbundne med naturen, idet naturen samtidig er midt i mennesket selv (“human-nature entanglement”). Mennesket har ikke længere en stabil selvbevidsthed som sit sikre centrum, men bliver et “de-centreret” subjekt med mange facetter.

Vi begynder som børn med at se og lytte, og først hen ad vejen kommer forståelsen til. Vi er særlige ved at være menneskelige personer, men *per-sonae* er vi, fordi lydene (*-sonae*) går ind og ud af os (*per-*). Først hen ad vejen finder vi vores egne stemmer blandt tilværelsens mange andre stemmer. Set ud fra økologi3 er menneskets bevidsthed og sprog

ikke mindre en del af naturen, end den fremmede natur er.

Sammenfiltreret

Hvilken status har denne tredeling? Der er tale om en *typologi*, der søger det “typiske” ved bestemte tilgange til naturen, men uden at forudsætte, at de tre tilgange er separate. Der er derfor ikke tale om en *taksonomi*, som om der “eksisterer” tre adskilte økologier. Der er heller ikke tale om, at vores tilgang til naturen *enten* skal være til den fremmede *eller* til den kulturskabte *eller* til den sammenfiltrede natur. Vi lever altid i et *både-og* forhold til naturen, inklusive det lille stykke natur, som vi selv udgør som sociale og selvrefleksive kroppe, altid i interaktion med vores verden.

Min opfattelse er, at vi på det dybeste niveau lever i den sammenfiltrede natur, som rummer en hybriditet af natur og kultur (økologi3).

Som mennesker tager vi del i naturens kredsløb og udvikling. Det gør vi både med vores rent fysiologiske funktioner som åndedræt, fortæring og sved, og vi gør det som livfulde og sansende væsner, der har verden helt tæt inde på os, fordi verden til stadighed kommer os i forkøbet i sansningen. Som Løgstrup siger det i *Ophav og omgivelse*: “Med åndedræt og stofskifte er vi indlagte i naturens kredsløb, med vore sanser er vi indlagte i universet”.

Økologi3 er den sammenhæng, vi som mennesker lever i, alt imens vi også nyder eller forskrækkes af den fremmede natur (økologi1), og alt imens vi ikke kan andet end at gribe ind i verden (økologi2).

Når vi tager imod tilbuddet om en vaccine mod covid-19, træner vi vores immunsystem til at være i *sync* med verden. Det er der ikke noget specielt u-økologisk ved. Det er derimod såre godt.

Fast ansat ved underet

I anledning af lektor, dr.theol. Jakob Wolfs
fratrædelse

Af lektor, dr.theol. Carsten Pallesen

I september 2022 tog Jakob Wolf sin afsked fra Det Teologiske Fakultet, hvor han siden 1995 har været ansat i systematisk teologi. Han har styrket den fænomenologiske fagtradition og har i en lang række bøger fremlagt originale ideer. Hans arbejde er kendetegnet ved en vekselvirkning mellem fordybelsen i systematiske grundspørgsmål og bidrag til etiske, økologiske og politiske debatter om menneskesyn og natursyn i det moderne samfund.

Arven efter Løgstrup

Jakob Wolf blev født i 1952, læste teologi ved Aarhus Universitet i 1970'erne og var fra 1980-1983 kandidatstipendiat ved Institut for Systematisk Teologi i København. I 1979 var han på et studieophold i Vest-Berlin på et stipendium, der fulgte med Henrik Steffens-prisen, som Løgstrup havde modtaget samme år og givet videre til det unge talent. Wolf har i licentiatafhandlingen om den tyske filosof Hans Lipps og i sit efterfølgende forfatterskab videreført den teologiske og filosofiske arv fra Løgstrup. Samtidig har han selvstændigt og vedholdende dyrket en fænomenologisk grundforskning med

særligt fokus på forholdet mellem natur og menneske.

I doktorafhandlingen *Den farvede verden* fra 1990, som blev til i tiden som sognepræst i Lumsås (1983-1995), indrages eksempelvis Goethes naturfilosofiske teorier om farver. I bogen *Krop og atmosfærer* fra 2017 introducerer Jakob Wolf – som en af de første herhjemme – filosofen Heinrich Schmitz, der lægger navn til et nyt paradigme inden for fænomenologien, “die neue Phänomenologie”. Indsigterne herfra kommer også til udtryk i de religionsfilosofiske monografier *Det guddommelige* (2015), *Gudstjernen* (2019) og *Sekularisering* (2022).

Jakob Wolf har formået at sætte en retning for sin egen forskning, der tager afsæt i verdenen uden for universitetet, i det omgivende samfund og den ikke-menneskelige natur. Det sker eksempelvis i bogen *Etikken & universet* fra 1997. Sammenhæng mellem universet og universitetet er således ikke kun et anliggende for fysikken, men angår ifølge Wolf også metafysikken og etikken. Dette udgangspunkt har affødt et bemærkelsesværdigt originalt forfatterskab.

Underviser, kollega og afdelingsleder

Med Jakob Wolfs fratrædelse vil de studerende komme til at savne en vellidt og dygtig underviser og vejleder i Etik og Religionsfilosofi og Almen Filosofi. Som underviser er han af mange værdsat for evnen til systematisk pointeret at fremlægge stoffet i øjenhøjde med auditoriet, ikke mindst på BA-niveau, hvor gennemgangen af filosofiens historie i løbet af et semester for 100 førsteårsstuderende er en pædagogisk udfordring.

For afdelingen og særligt for faggruppen for Etik og Religionsfilosofi er det imidlertid glædeligt, at Jakob Wolf fortsætter sit virke som emeritus. For mange af os har han længe været en grå eminence kendetegnet ved faglig og personlig integritet. Som afdelingsleder gennem ni år praktiserede han en ledelsesstil fra før universitetsloven af 2003, hvor en egalitær struktur blev afløst af en mere håndfast styring af det akademiske liv. I realiteten betød reformen en mere bureaukratisk styring gennem en uophørlig strøm af beskeder, MUS-samtaler, forskningsansøgninger, evalueringer og evalueringer af evalueringer.

Systemskiftet blev introduceret under slagord som "videndeling", der, som jeg husker fra et medarbejderseminar, udløste en semantisk strid om det manglende "s" i det nye stik- og slag-ord. Her blev det klart, hvem der nu "sad på diskursen", og hvem der havde definitionsmagten. En af de få, som stort ikke lod sig påvirke af de nye tider og slagord var Jakob Wolf. Beskederne fra ham var og er – uanset om de er administrative eller faglige – absolut minimale, men tilstrækkelige til at yde enhver sit. Stilen bygger

grundlæggende på tilliden til, at de ansatte er der af en saglig grund og ikke blot på prøve.

En bro mellem flere verdener

Jakob Wolfs akademiske virke bygger bro mellem de teologiske miljøer i Aarhus og i København og mellem folkelige, kirkelige og akademiske diskussionsammenhænge. Det gælder ikke mindst den økologiske dagsorden, som han fra første færd har engageret sig i, herunder som medlem af det Økologiske Råds bestyrelse 1993-1997.

Bredden i dette virke fremgår ikke mindst af samlingen *Det ubevæbnede øje. Essays om fænomenologi, viden-skab, økologi og teologi* (2013), som indeholder en vifte af bidrag fra 1979-2012. Disse tekster tegner omridset af et forskningsprogram og en vigtig stemme i diskussionerne om etik, økologi, videnskab og teologi. Jakob Wolf viderefører en dansk og kontinental prægning af disciplinen Etik og Religionsfilosofi, der skriver sig tilbage til Martin Luther, Immanuel Kant, N.F.S. Grundtvig og Søren Kierkegaard. Disse tidligmoderne og moderne traditioner videreføres i det 20. århundredes fænomenologi og eksistenstænkning, hvor spørgsmålet om forståelse, hermeneutik, har stået i forgrunden som en fundamental væremåde hos eksempelvis Martin Heidegger, Rudolf Bultmann og K.E. Løgstrup.

Den augustinske formel *credo ut intelligam* ("jeg tror for at forstå") betoner sammenhængen mellem tro og selvforståelse, det vil sige de individuelle og fælles spørgsmål om mennesket, naturen og væren som væren. Berettigelsen af disse elementære spørgsmål deler

vandene, som det fremgår af flere pointerede bidrag i *Det ubevæbnede øje*. Det gælder en åbenbaringsteologi, der med Karl Barth afviser, at tro og forståelse hænger sammen. Og det gælder et forsøg på at forbinde den bibelske og teologiske skabelsestanke med senere naturvidenskabelige teorier uden en forudgående fænomenologisk rekonstruktion af naturvidenskabelige og dogmatiske forestillinger og teorier. Begge må afvises.

Jakob Wolf fremhæver i stedet for fænomenologien som en bedre metodisk kontrollérbar måde at fastholde de væsentlige menneskelige erfaringer på, uden at disse reduceres til subjektive, private oplevelser. Forpligtelsen til intellektuel regnskabsaflæggelse for den kristne tro er ikke primært et krav, der stilles fra en sekulariseret omverden, men en fordring, der udspringer af kernen i kristendommen. Det spørgsmål om væren, der udarbejdes metodisk i den hermeneutiske eller fænomenologiske grundforskning, er altså en oplysningsopgave, der er stillet med den kristne bekendelse.

“Det menneskelige” er her forståelsehorisonten for den bibelske tale og tænkning om Gud. Denne opgave har Jakob Wolf taget op. Den fænomenologiske oplysning af de menneskelige erfaringer er et modtræk til en videnskabeliggørelse, der samtidig indebærer en trivialisering af erfaringerne. I dette anliggende inddrager Wolf kunstens undersøgelser af den måde atmosfærer, følelser og sanser indeholder umiddelbare, kropslige og konkrete åbninger af værensspørgsmålet, eksempelvis spørgsmålet om farverne.

At fatte underet

Hvad Carl Nielsen siger om musikken: “ingen kan gribe mig, alle kan fatte mig”, har Jakob Wolf gjort til en overskrift for den metafysikforståelse, som han lærte af Løgstrup, og som også er dækkende for hans egen fænomenologiske metode.

En anden overskrift for den måde, Wolf forstår religionsfilosofiens opgave som et stykke “naturlig” teologi, kunne være D.F. Schleiermacher i sine *Taler om religionen*: “Mir ist alles Wunder”. For den tyske tænker er dette udsagn en grundsætning for moderne religionsfilosofi, hvormed han afviser, at religionen skulle udspringe af brud på naturlovene og overnaturlige hændelser. På samme måde forstår Wolf religionsfilosofien som en teologi, der tager udgangspunkt i den umiddelbare erfaring af verden som uselvfølgelig – dels *at* den er, dels *hvorledes* den fremtræder.

I sin bog om gudstjenesten har han udfoldet forståelsen af tilværelsen som et uforklarligt under i sammenhæng med begrebet om “det hellige” ud fra Rudolf Ottos *Das Heilige*. Og i den seneste bog om sekularisering inddrages mere eksplicit end i tidligere arbejder religionen i en samfunds- og modernitets-teoretisk analyse ud fra Charles Taylors *A Secular Age* fra 2007, som blandt andet indeholder en gentænkning af William James’ religions-psykologiske klassiker, *Varieties of Religious Experience* fra 1902. Således kvalificerer Jakob Wolf i stadig nye læsninger det gennemgående begreb om “naturlig” teologi som en tale om det underfulde og det hellige, der kalder på

en fænomenologisk beskrivelse. Begrebet om det naturlige imødegår dels en esoterisk privatisering af religionen, dels en pseudovidenskabelig forflygtigelse af den umiddelbare erfaring af at “fatte” det, som samtidig unddrager sig “begrebet”.

Naturlig etik

Noget tilsvarende gør sig gældende for Jakob Wolfs forståelse af etikken som *naturlig* etik, det vil sige en etik, der ikke forudsætter en udefrakommende autoritet eller en særlig indsigt forbeholdt den sønede kristne. “Naturlig” betyder, at etikken fordringer er indeholdt i den menneskelige fornuft forstået som det menneskelige grundvilkår. Fornuften som den universelle forståelseshorisont er hovedsynspunktet i Martin Luthers skrift om grænserne for lydighed mod den verdslige øvrighed, som Løgstrup og Wolf lægger til grund for at afvise, at der skulle kunne findes en kristen etik eller særlige kristne værdier. Naturlig teologi og naturlig etik er således et forsvar for fornuften som den ultimative menneskelige horisont og forpligtelse til at bruge denne fornuft.

Opgaven består dermed i at skærpe blikket for den menneskelige fornufts dømmekraft, der ofte kræver at blive

frilagt, fordi fornuften ensidigt er blevet underlagt en række andre formål end at tænke over, hvad det vil sige at være menneske. En frigørelse af fornuften og en frigørelse af religionen kræver et stadigt opgør med de illegitime bindinger, der trivialisere og fremmedgør den moderne tilværelse.

Heldigt for fakultetet

For nu at vende tilbage til et karakteristisk træk ved Jakob Wolfs ledelsesstil og stil som sådan: hans knastørre humor, der punkterer ethvert tilløb til patos, en særlig risiko i de høje etiske og religiøse anliggender. Ved afskedsfrokosten på afdelingen holdt Wolf en tale med et tilbageblik på sin tid på fakultetet: “Jeg blev så fastansat som lektor i 2000. Jeg kan huske, at jeg i min tale efter min tiltrædelsesforelæsning brugte titlen fra jordemødrenes 100-års jubilæumsbog, der lød *Fast ansat ved underet* (et digt af Helge Rode), til at sige, at det var et under at blive fastansat på universitetet. Man skulle jo, som det også er i dag, ikke bare være kvalificeret, men især enormt heldig, at der overhovedet var en stilling”.

Det må også siges at have været *heldigt* for fakultetet og afdelingen, og vi ser frem til det fortsatte samarbejde.

Noget helt nyt, som om det altid har været

Islamisk ret og religion i dagens Danmark

Af lektor, ph.d. Niels Valdemar Vinding

At islam og sharia er til fortolkning, er ikke noget nyt. Det er heller ikke nyt, at mange muslimer fremfører aktive, levende og ret opfindsomme nytolkninger af de guddommelige regler og påbud. At det sker, står imidlertid i modsætning til mange af de antagelser, som bliver fremført i offentligheden om, at sharia er evig og uforanderlig, og at muslimer er underlagt Guds vilje og love uden selv at have noget at sige. Sådanne antagelser bliver ikke bare fremført af konservative muslimer, men også af mange, som gør deres holdninger til islam gældende i medier, politik og forskning. Heller ikke det er nyt eller egentlig særlig spændende.

Producing Sharia in Context

Det nye, som vi for tiden undersøger i forskningsprojektet 'Producing Sharia in Context' under min ledelse, består derimod i to tæt forbundne observationer: For det første, at konteksten for fortolkningen af islam og sharia betyder så meget, som den gør, og har så stor indflydelse på, hvor åbent fortolkningsrummet for muslimer egentlig er. Det gælder samtidens store trends og spørgsmål som

køn og ligestilling, klima og bæredygtighed, demokrati og menneskerettigheder.

For det andet, at de normative og medbestemmende kræfter i muslimeres kontekst har direkte interesse i og magt over, hvordan muslimer i sidste ende udlever sharia, bredt forstået som islamisk ret, etik og praksis. Der er mange forståelser af sharia i spil i samfundet, men det er en væsentlig pointe at kortlægge, hvad de bygger på, og hvordan de gøres gældende.

Udgangspunktet for projektet er, som titlen også sigter på, at sharia i høj grad er et omskifteligt fænomen afhængigt af sin kontekst. Fra en given kontekst hentes en umiddelbar forståelse af meningen med de store religiøse budskaber, som bliver styrende for hverdagens ret, moral og praksis. Projektet udfordrer store dele af den fremherskende forståelse af sharia i forskning og samfund og viser, at normative kræfter uden for islam flytter grænserne for både mening og forståelse af ret og uret, rigtig og forkert. Derfor undersøger vi i projektet sharia i dagens Danmark. Det gælder dansk lovgivning, velfærdssamfundets praksis, folkekirke

og så videre. Det er i høj grad i disse sammenhænge, at vi ser på, hvordan sharia fortolkes og forandres.

På denne måde skriver projektet sig ind i studiet af islam og muslimer i Europa og Danmark. Det har dermed også rødder tilbage til professor Jørgen S. Nielsens *Center for Europæisk Islamisk Tænkning*, som havde hjemme på Det Teologiske Fakultet fra 2007 til 2013. I de nuværende rammer udspiller dette projekt sig i det tværfaglige rum mellem islamiske studier, ret og religion, som også er den mundrette titel på den lektorstilling, som jeg er tiltrådt 1. oktober 2022.

I det følgende vil jeg præsentere et par eksempler på sharia i dagens Danmark og overveje, hvordan vi kan vide, hvad sharia er, og hvordan samfundet i bredeste forstand er med til at genfortolke fænomenet.

Hvem gør Sherin Khankan til islamist?

Mandag den 17. maj 2021 førte højesteret Sherin Khankans injuriersag mod Naser Khader, efter hun i Vestre Landsret fik afvist sin sag mod Khader (K), Martin Henriksen (DF) og Marcus Knuth (K). Ti dage senere blev der afsagt dom, hvor Højesteret i grunden medgav, at der var tale om ærekrænkende sigtelser mod Khankan, men at Khaders udsagn i Den Europæiske Menneskerettighedskonventions forstand havde karakter af værdidomme.

Sagen er i sig selv interessant. Det, som imidlertid fanger vores nysgerrighed i projektet, er den måde, der bliver argumenteret for påstandene om, at Khankan skulle være islamist. I sin procedure argumenterede Khaders advokat for, hvor-

for Khader var i sin gode ret til at kalde Khankan for en sort og radikal islamist. Han mente, at sharia er retsregler udledt af koranen, og når hun kalder sig muslim, så må hun følge koranen. Sådanne udsagn er givetvis inden for grænserne af rimelige udsagn om sharia, koran og det at være muslim, når man står i retten. Men en besynderlig bemærkning faldt, da advokaten skulle koble det til islamisme, og jeg, der sad som tilhører, måtte for alvor til tasterne.

Advokaten fremførte nemlig dette udsagn: "Hele koranen er Guds ord, og i modsætning til kristendommen er det Guds bogstavelige ord og kan ikke fortolkes. Kun de ti bud i Bibelen er Guds ord." Man skal gøre sig meget umage, hvis man skal gøre Khankan til en bogstavtro islamist – imod hendes aktive og tydelige arbejde – og gøre det med teologiske argumenter. Alligevel er det netop det, der sker her.

Godt halvandet år senere kan jeg stadig ikke begribe, hvad advokaten sigtede på, hvis ikke det bare var en ukvalificeret måde at tegne et portræt af Khankan. Eller måske var det et forsøg på at gøre det plausibelt, at man kan argumentere sådan, og det, som Khader siger om hende, i det mindste er inden for lovens rammer. Men hvordan skal man forholde sig til sådanne dogmatiske udsagn, når de lyder i forsøget på at overbevise syv højesteretsdommere? Hvem vil acceptere som juridisk gyldigt udsagn, at koranen er Guds bogstavelige ord, som ikke kan fortolkes? Hvorfor er det vigtigt at understrege den forunderlige og uheldige sammenligning med Bibelen, hvor 'kun' de ti bud er Guds ord?

Jeg kan dog konstatere to ting: For det

første er selv de besynderligste dogmatiske udsagn tilsyneladende gangbare argumenter, som kan fremføres i landets højeste domstol. Hvordan kan sådan noget ukritisk fremsiges? Og hvor er den faglige kritik, der skulle sætte saglige spørgsmålstejn ved det?

For det andet er det uklart, hvorfra en så tydelig islamistisk, næsten fundamentalistisk udlægning af islam stammer, og hvad den siger, om islams antagede væsen og natur. Det ligner umiskendeligt, at man overtager islamismens egne grundpræmisser og gør dem til sandhedsudsagn i en dansk domstol, uden at sætte spørgsmålstejn ved, hvor man ved det fra.

Religion og arbejdsmoral i jobcenteret

I 2020 udgav Jesper Petersen og jeg en lærebog om *Sharia og samfund. Islamisk ret, etik og praksis i Danmark*. Den blev til i et tæt samspil mellem formidling og forskning, hvor Jesper var førsteforfatter på bogen, mens jeg så kunne skrive de forskningsansøgninger, som vores undren gav anledning til.

Til bogen interviewer jeg en medarbejder ved et jobcenter, der møder muslimske kvinder, der mener, at de er for syge til at tage imod et jobtilbud. Når en lægeerklæring mangler, så sætter den stramme lovgivning klare rammer for medarbejderens professionelle virke. Man kan enten se igennem fingre med det eller skære kvinden i de sociale ydelser. Der sker ofte noget andet. Efter at have talt med en syg, muslimsk kvinde spørger socialrådgiveren både i omsorg og i kritik: "Hvis du er syg, hvorfor faster du så?"

Socialrådgiveren ved godt, at man efter de islamiske regler skal være sund og

rask for at faste, og bruger på den måde moralske argumenter til at løse nogle af de svære cases. Men som med advokaten i sagen mellem Khankan og Khader rejser denne praksis nye spørgsmål i vores forskning. Hvorfra ved socialrådgiveren, at det forholder sig sådan med sygdom og faste i islam? Hvordan kan det være, at islamisk moral indgår i en saglig vurdering af jobparathed? Der er flere ting på spil, men det at være en god muslim og at tage imod et jobtilbud i det danske samfund bliver knyttet tæt sammen i denne konkrete situation, hvor sharia er til forhandling.

Der er mange flere tilfælde. Fra skolerne, fra politiets arbejde, fra fængslerne, fra mødet med præsterne i folkekirken og fra sundhedssektoren. Fælles for dem alle er, at repræsentanter for stat og samfund aktivt tager på sig at udlægge og bestemme, fortolke og omtolke, hvad islamisk ret, etik og praksis er og bør være i dagens Danmark. Og videre: Det er bemærkelsesværdig, at det sker, for ofte er det kun løst koblet til, hvad muslimer selv gør og forstår i de givne situationer.

Grundlæggende observationer

I forskningsprojektet anlægger mine kolleger og jeg et særligt kritisk blik på den måde, hvorpå forståelsen af sharia og muslimers religionsretlige praksis i nutiden præsenteres som uforanderlige dogmer. For hvordan kan man egentlig vide, hvad sharia er? Som eksemplet fra højesteret viste, så får ekstreme tolkninger ofte fortrin frem for andre.

Når vi spørger sådan, så er vi en del af en tendens i nyere islamforskning, der tager de praktiske og etiske aspekter af sharia mere seriøst og undersøger

dem blandt muslimer og ikke-muslimer i deres levede kontekster. Sådanne tilgange lægger vægt på de induktive fortolkningsformer og undersøger, hvordan muslimer i mødet med samtidens problemer aktivt gør brug af efterrationaliseringer af sharianormer.

Efterrationalisering er en måde at skabe islamisk legitimitet for moralske, juridiske og politiske udfordringer under de herskende juridiske og socio-politiske forhold. Halal bliver f.eks. omtolket som økologi. Og hvis Gud er jordens skaber og opretholder, så må bæredygtighed være et evigt princip. Det er udefrakommende faktorer i tidens ånd, der påvirker muslimers forståelse, og kilderne til ret er de menneskelige efterrationaliseringer frem for Guds overleverede åbenbaring.

Hvis man tager vanskeligheden ved at bestemme fænomenet sharia alvorligt, så bliver det helt centralt at undersøge den indflydelse, som de kontekstuelle værdier og normer har på sharias normative udtryk. Sagt på en anden måde: Vi ved kun, hvad sharia er og kan være, hvis vi forstår dets kontekst og virkningshorisont. Dette sker ikke kun i progressiv, liberal eller

moderne islam, men også i konservative og dogmatiske fremstillinger. Indsigten her er, at det er en iboende menneskelig måde at konstruere religiøse og juridiske normer ud fra brug og kontekst snarere end ud fra de oprindelige kilder selv.

Dermed kan sharia karakteriseres som fleksibel, foranderlig og endda tilfældig i sin fremkomst og har sandsynligvis altid været sådan. En bedre definition af sharia kræver derfor en klar forståelse af de eksterne faktorer og kræfter, der er med til at producere og sam-producere nutidens sharia. Det sætter mange spørgsmålstegn ved antagelser om sharia i forskning, politik, lovgivning og offentlighed. Samtidig åbner det for nye politiske og juridiske muligheder, for hvis sharia altid er til forhandling, er der så ikke en fortolkningsmagt, som man som samfund kan gøre aktiv brug af? Her er potentielt store muligheder for vores viden og samfund, og for islamforskning som indspark i dansk ret og religion.

Derfor kan jeg konstatere, netop som jeg begyndte, at både muslimer og ikke-muslimer med sharia skaber noget fuldstændigt nyt, som om det altid har været.

Nød-Ankere og Siæle-Roe

Seafarers, madness and faith in eighteenth-century Denmark-Norway

By postdoc Catherine Beck

Scholars have argued that religion played a vital role in how eighteenth-century seafarers coped with and made sense of their lives at sea. But what role did faith and belief play in how seafarers understood and responded to mental distress, or even *madness*, in the dangerous ocean environment in which they moved, worked and lived?

Sea Storms and Devotional Literature

In 1730, Norwegian skipper Johann Hanssønn Heitman published a devotional book, named *Besværede Søe-Mænds Søde Siæle-Roe*. Known colloquially by northern fishermen as “Sjymainn”, the collection of prayers, hymns and religious reflections became a mainstay for seafarers in Denmark and Norway for the next 150 years. In his dedication, Heitman spoke to his opponents, who he imagined would criticize him for putting himself in the position of a spiritual teacher, when he was not a trained priest. These opponents, Heitman wrote, might otherwise call his book “*Søe-Farendes Tids-Fordriv*” or “*Nød-Ankere*”, sug-

gesting that a man without theological training had no right to prepare devotional texts.

But Heitman stressed, that the skipper of a ship had just as much responsibility for teaching the people under his command and guiding them in their *guds frygt*, as a priest. Even more importantly, his book was vital, because only another sailor could truly know the kind of distress and hardship that sailors faced in their lives at sea: “saa kan og en Søemand bedst vide, hvad Søemand kan være om hiertet, og hvad deres Suk og Bønner kan være, i hvad Slags Nød og Gienvordighed de stikke udi” (Heitman 1730; reprint 1800: pp. 15, 19).

The role of the dangerous ocean pervades Heitman’s reflections, as well as other devotional texts for seafarers in the eighteenth century. At sea, sailors were cut-off from the comfort and sustenance of the land, confined within the narrow limits of the eighteenth-century sailing ship, and exposed to tempestuous and fickle weather. The wind which sailors relied upon to carry them forward could fail to blow when they needed it,

or morph into a dangerous storm that could threaten the ship and the lives of every man onboard. As Heitman wrote: “Man seyler ikke altid for Vinden med godt Veyr; thi Vinden siges at være en let Fugl, foranderlig, stormende og ustadig” (p. 34).

Unsurprisingly, storms were an important part of eighteenth-century seafarers’ devotional literature, both as metaphors for struggles towards salvation and as physical experiences within the dangerous ocean environment. Both pietistic and more rationalist devotional literature for seafarers in the eighteenth-century prepared psalms and prayers for dealing with the anxiety and fear of these dangerous conditions, asking for God’s forgiveness and mercy to quiet storms and lead them safely home.

Mad Sailors and the Ocean Environment

There is also another facet of this environmental context to sailors’ faith and their distress. The environmental and social conditions of sailors’ lives at sea exposed them to many of the factors, which the growing body of eighteenth-century specialist medical literature on insanity proposed caused *madness*. Theories about the nature of insanity in the period ranged from understanding it in terms of a deluded imagination causing a loss of *reason*, to a more materialist focus on the role of the nerves and disruptions to the senses or the actual organ of the brain.

Grief, fear, loneliness, exhaustion from hard labour, drunkenness and head injuries were all leading causes of insanity in civilian understanding, as well as ones to which sailors were particularly prone.

But the physical influence of the ocean environment, such as quickly moving between hot and cold climates, crossing the tropics, sunstroke, and even the effect of electricity and lightning during storms, had a particularly prominent role as the perceived causes of mania, melancholy and mental derangement for sailors.

The environmental context that shaped sailors’ faith, therefore, also molded their understanding of and responses to mental disorder, difference and distress. My previous research on the medical and legal records of the eighteenth-century British Royal Navy has revealed how the socio-environmental pressures of sea-service cultivated a kind of tolerance towards madness in the British seafaring community. However, until now, I have not analysed the role of belief and religiosity in seafarers’ madness, nor how the two powerful factors of faith and environment interacted in their lives.

Madness, Religiosity and Environment

This interaction is at the core of my EU Marie Skłodowska-Curie Actions Post-doctoral project, which I began in February 2022 in the Department of Church History at the University of Copenhagen’s Faculty of Theology. “MADSEA. MADness, Religiosity and Environment: belief and materiality in community responses to mental difference and distress among early modern SEAfearers” investigates the history of *madness* ‘from below’, or how ideas about insanity were not only shaped by clinicians within the walls of asylums and psychiatric hospitals, but by ordinary people within communities.

The non-material and material aspects of peoples' lives, from belief and religiosity to physical environment, have driven individual and collective understanding, experiences and responses to mental difference and distress throughout history. Through shared cultures and experience, these community contexts can also extend across the national and political boundaries which have dominated studies in the history of madness and psychiatry.

Eighteenth-century seafarers provide a valuable frame for investigating the complexity of community responses to madness outside institutional and national settings. As a transnationally mobile group, their shared exposure to the ocean environment transcended national boundaries and the contingencies of sea-service has left us with a rich historical record of their lives. But the powerful influence of sailors' national religious contexts also gives us a framework within which we can test how different kinds of faith and religious practice shaped responses to mental difference, disorder and distress, as well as the experiences of sufferers themselves.

The Danish-Norwegian and British Navies

The main source base for my project is the records of the Danish-Norwegian navy, particularly of the navy's courts, *Den Kombinerede Ret*. In my previous research on the British navy, I found that environmental factors dominated the understanding and treatment of mental derangement in the maritime medical treatises and logs of ships' surgeons. What we might consider to be more *emotional*

aspects of treatment, or even prevention, appeared mostly in the context of how to maintain the morale of a ship's crew, to prevent a kind of *contagious melancholy* taking hold and making them vulnerable to bodily diseases. Medical treatises recommended activities and entertainments to keep the sailors "cheerful", such as music, dancing, comedy performance, games and fishing. There was a striking absence in these recommendations of any mention of the role of religious provision in maintaining the spirits of a ship's company.

In the Danish-Norwegian navy, on the other hand, religious provision seems to have been seen as more important. For example, a published list of recommendations for the treatment of the sick and wounded on the king's ships listed the necessary provision of trumpeters, to play music and raise the crew spirits, directly followed by a requirement that each ship should carry a priest, suggesting that the two were considered to be closely linked in their role preserving the mental and physical health of the crew (København 1790).

Certainly, religious provision was much more formalized and heavily regulated in the Danish-Norwegian navy, than in the British. Unlike the British, the Danish-Norwegian navy issued a standard book of psalms and prayers for use on His Majesty's Ships, *Aandelige Psalmer og Bønner, Til Hans Kongel. Majestæts Skibs-Folkes Brug forordnede* (1710). The navy's *Søe-Krigs-Artikels* (1752: §262 & §263) also gave specific rules for the role of priests on board, including how they should deliver extra sermons to give the crew courage before battle or in

times adversity, as well as comfort their souls, especially when sick or wounded.

Questions to be answered

So how did this difference affect the way mental distress or even *madness* were understood and treated? In the case of the British navy, religious provision may not have featured heavily in the formal side of understanding, treatment and care. However, the instances of madness I have found in records of the navy's courts martial reveal religious aspects in both the sufferers' experience, especially in the form of their delusions, as well as how sufferers, and their crewmates, used religious practice, like the reading of psalm books and bibles, to self-soothe or calm mental disorder and distress.

With the greater emphasis on religious provision in the Danish-Norwegian navy

and the pietistic devotional literature available for seafarers, such as Heitman's *Besværede Søe-Mænds Søde Siæle-Roe*, I expect to find similar, or even more, evidence of the role of religious practice and faith in instances of sailors' distress and madness.

I have already found that Danish-Norwegian naval surgeons more frequently used diagnoses that had a greater emphasis on the emotional side of mental disturbance, such as melancholy and nostalgia, than in the British navy. Does this reflect a greater interest in the internal emotional experience of mental disorder and distress among eighteenth-century Danish-Norwegian seafarers? And was this attention perhaps borne from the intrinsic role that their faith played in their lives?

Lidelsens fællesskab ligger i den gensidige sårbarhed

Et ph.d.-projekt om Simone Weil og menneskets hellighed

Af ph.d.-stipendiat, cand.theol. Joanna Mikolajczyk Winterø

Simone hvem?

Simone Weil [simøn vej] (1909-1943) var en fransk filosof, politisk aktivist og kristen mystiker.

Hun var samtidig med Jean-Paul Sartre og Simone de Beauvoir, men til forskel fra mange af samtidens intellektuelle i Frankrig tog hun ikke afstand fra religion. Tværtimod blev det religiøse og spirituelle til en central inspirationskilde, som dannede grundlag for hendes eksistensfilosofi. Det var især lidelsen, forårsaget af menneskets misbrug af magt og styrke, som Weil helligede sit forfatterskab.

Weil er i sine skrifter dybt engageret i de akutte problemer, som Frankrig og Europa befandt sig i op til og under Anden Verdenskrig, og eftersom hun var optaget af at nå ud til læseren hurtigst muligt, blev artikelformen et foretrukket medie. I sine artikler henledte hun læserens opmærksomhed på de dehumaniserende kræfter i Europa, tydeligst inkarneret i Frankrigs kolonisering og Det Tredje Riges fremmarch. Hun nåede desværre ikke at udgive større værker, som kunne konsolidere hendes tænkning før den alt for tidlige død som 34-årig. Store dele af

Weils skrifter er derfor udgivet posthumt, redigeret efter bedste evne af hendes nære venner, som blev betroet notes- og dagbøgerne.

Inspireret af græske tragedier, Homers *Iliaden* i særdeleshed, beskrev Weil menneskets forhold og dets udsathed, når det kommer i berøring med magt og styrke. Både den undertrykte slave og den undertrykkende herre bukker under for styrken, idet de begge mister deres frihed i mødet med dens u håndgribelige og ukontrollerbare kræfter. I *Iliaden eller styrkens digt*, et essay som omhandler styrken som den egentlige og eneste helt i *Iliaden*, skriver Weil: "bødler og ofre er lige sagesløse, vindere og tabere [-] brødre i den samme elendighed" (s. 22). Elendigheden og lidelsen er ingen nemlig forskånet. Enhvers skæbne vil ultimativt vende, og selv den sejrende overherre kan blive reduceret til støv, dehumaniseret af netop magt og styrke. Magtens beruselse blotter det menneskelige hovmod og selvcentrering, hvor det tror sig hævet over skæbnen. Weil peger derfor på de græske tragedier og de nytestamentlige evangelier. Her kommer den menneske-

lige elendighed til udtryk klart og rent og bliver ikke forsøgt skildret som noget, der skal undviges eller overvindes, da "erkendelsen af menneskets elendighed er en betingelse for retfærdighed og kærlighed" (s. 38).

Ethvert menneskes ansvar

Simone Weil italesatte kompromisløst de direkte konsekvenser, som magtberuelsen og magtbegæret har ikke kun for de svage, men også for den, som udøver magten. Hun ønskede at åbenbare lidelsens fællesskab og pege på, hvordan erkendelsen af den forpligter os til at være åbne over for det andet menneske og dets lidelse og generøst dele vores overskud i konkrete handlinger. At finde synderne for andres lidelse

og at forfølge dem var ifølge Weil langt mere nærliggende end måske først antaget, for "Every one of us can see one of the culprits by looking in the mirror" (*Simone Weil on Colonialism*, s. 43).

Weil mente altså, at skylden og ansvaret for andres lidelse ikke lå andetsteds end hos *hvert* enkelt individ. Hun betragtede, hvordan middelklassen handlede som bourgeoisiet, i måden den ignorerede andres elendighed. Derfor var det også den enkelte i netop middelklassen, som hun forsøgte at gøre bevidst om pligten til at tænke og handle selvstændigt. Staten eller offentlige institutioner kunne ikke overtage dette ansvar eller diktere etik og moral, hvis ikke individet selv

havde den sande forståelse af menneskets hellighed og lidelsens fællesskab. Hun pegede især på den menneskelige evne til at fordreje, omtolke og rationalisere andres lidelse for egen bekvemheds skyld, og derfor var opfordringen til mødet med synderen i eget spejlbillede et konfrontatorisk angreb på den herskende konformitet blandt hendes landsmænd.

Hvad gør et menneske helligt?

Ifølge Weil er det korte og ubestridelige svar på dette spørgsmål, at det er lidelsen, som ingen kan undslippe, der gør et menneske helligt. Hvor hellig den enkelte er, afgøres dog hverken af mængden af ophobet lidelse gennem et levet liv eller af en martyrs selvforskyldte lidelse. Ej heller skyldes det den ængste-

lige, eksistentielle lidelse, som vi kender fra eksempelvis Kierkegaard og Sartre. Derimod gælder det den lidelse, som vi fødes ind i og er underlagt af andre, og i hvilken vi er udstillede, sårbare og dybt afhængige af vores medmennesker. I denne gensidige sårbarhed ligger lidelsens fællesskab.

Således skriver Weil, at der "findes i ethvert menneske noget helligt" (s. 10) i det korte essay *Personen og det hellige*, udgivet i det franske tidsskrift *La Table ronde* i 1950. Her præciserer hun forskellen mellem et menneske i sin helhed, det vil sige både "Armene, øjnene, tankerne, alt dette" (s. 10), og så menneskets personlighed. Det er for Weil netop ikke

Der findes i ethvert menneske noget helligt.

Men dette er ikke hans person. Det er heller ikke den menneskelige personlighed.

Det er ham, dette menneske, ganske enkelt.

– Simone Weil,

Personen og det hellige. s. 10

personligheden, måtte den være god eller slet, som gør mennesket helligt. Hun giver et – måske *for* konkret – eksempel på, hvordan hun ville kunne prikke øjet ud på nogen, uden at såre eller tage noget fra dennes personlighed. Denne ville mere eller mindre kunne fortsætte sit liv med eller uden dette øje. Det, der ville være blevet brudt, altså det, som ville være uopretteligt, er derimod sønderrivningen, *lacerationen*, af vedkommendes sjæl: at sønderflænge den væren, som forventer tryghed, omsorg og godhed.

Denne forventning kalder Weil for en barneforventning, selv når den overlever til de voksne år “til trods for erfaringen af de forbrydelser, som er blevet begået, udholdt og observeret” (s. 12). Forventningen kommer til udtryk, når et menneske gøres fortræd, og når et lille barn uforstående undres over, hvorfor man gør det ondt. Forventning i form af håb, ønske og tro på det gode er det, som er universelt, upersonligt og helligt, i dét at være menneske. Og ifølge Weil er det selvsamme forventning, som heller ikke Jesus Kristus kunne undertrykke ved korsfæstelsen.

Idealet om det gode

Weil beskriver menneskets personlighed som flyvsk og umulig at begrebsliggøre, hvorfor det at definere respekt ud fra den også er ugørligt. Alligevel ser hun, at netop respekten for det, der knytter sig til ideen om personligheden, er den, som gøres til en generel betragtning og vurdering af det enkelte menneske. Weils store kritik i 1950-essayet er, at denne respekt dermed danner grundlag for den offentlige moral, for eksempel i ideen om menneskerettigheder, der i 1789 erklæredes

under den franske revolution, men som “på grund af dens indre utilstrækkelighed vist[e] sig at være magtesløs i forhold til at udøve den funktion, som blev betroet til den” (s. 11). Altså er definitionen af menneskerettighederne og deres funktion ifølge Weil utilstrækkelig som sikring af menneskets basale livsbetingelser, da ideen om disse er bundet til menneskets foranderlige og æteriske personlighed i stedet for til det universelle og uforanderlige, nemlig det upersonlige.

Weil mener altså, at idealet om det gode har måtte vige for idealet om rettigheder. Rettighederne underminerer den nødvendigt individuelle refleksion over ansvar og pligt over for den andens lidelse. De liberalt og rationelt formulerede love erstatter så at sige den enkeltes pligt til omtanke og handlen. Rettighederne synes at skærme mennesket som en paraply, men i Weils optik skærmer de desværre for retfærdighedens sande spørgsmål: *Hvorfor* gøres der nogen ondt overhovedet? Rettighederne opererer således med den forbrydelse, der er sket, og kan aldrig reparere den uoprettelige skade.

I sin søgen efter det gode retter Weil sin opmærksomhed mod de undertrykte tavse skrig i stedet for at orientere sig på baggrund af love og samfundets regler. Ytringsfrihed blev derfor for hende et udtryk for den del af menneskets hjerte, der skriger imod det onde. Statens ansvar burde være at give dette svage og skrigende hjerte rum til at udtrykke sig og blive hørt.

Weil tænkte menneskets væren i verden ud fra et religiøst, filosofisk og politisk perspektiv og hovedpunkterne, som hun glødende artikulerede i sit forfatter-

skab, skulle (op)fordre til en nærværende og generøs opmærksomhed på det andet menneske og dets lidelse. Weils intention var at re-integrere mennesket i det gode, hvor værdighed og hellighed grunder i det absolut upersonlige og lidelsen som et fælles grundvilkår. Det var ligeledes et opgør med en egocentrisme og en perverteret personlighedsdyrkelse af den enkeltes formåen, formue eller personlige karakteristika, som stod – og også i dag står – i vejen for re-integreringen af mennesket i det gode.

Simone Weil og Hartmut Rosa

Jeg arbejder primært med Simone Weil i mit ph.d.-projekt *Intersubjective Attunement: Attention and Resonance*, hvor jeg undersøger begreberne styrke (*force*) og opmærksomhed (*attention*) med henblik på at forstå, hvad der er på spil i mellem-menneskelige relationer. Dette gør jeg med udgangspunkt i Weils filosofi, som den træder frem i hendes forskelligartede værker: essays, breve, dagbøger og artikler. Ved at udforske dynamikken mellem styrke og magt på den ene side og opmærksomhed og nærvær på den anden vil jeg forsøge at finde frem til, hvilken indflydelse disse begreber har på forholdet mellem mennesker. Centrale spørgsmål er: Hvis magten beruser så voldsomt,

hvilken mulighed har mennesket så for at gøre sig fri af den og se den andens lidelse så klart og tydeligt, som Weil opfordrer til? Er det muligt at leve helt uden at udøve magt? Eller handler det nærmere om en påpasselig og behersket brug af den?

I min afhandling inddrager jeg desuden aspekter af Hartmut Rosas (f. 1965) sociologiske teorier, som med deres præcise iagttagelser af det postmoderne menneskes udfordringer giver et nutidigt perspektiv på de problematikker, som også Weil arbejdede inderligt med. Mere konkret inddrager jeg Rosas teori om *acceleration*, som kritiserer den forskruede dyrkelse af vækst og evindelig fremgang, og teorien om *resonans*, hvor individets brudte og stumme relation til verden, sig selv og det andet menneske forsøges gen-etableret. Ved at anvende Rosas sociologiske teorier vil jeg bringe Weils værker i samtale med nutidige perspektiver på spørgsmålet om gensidigheden mellem mennesker, åbenhed og lydhørhed samt den hindring, som magt, overdreven vækst og selvcentrering kan forårsage.

Mit projekt blev påbegyndt i august 2021 ved Afdeling for Systematisk Teologi inden for Etik og religionsfilosofi og har lektor Iben Damgaard som vejleder.

“... ja, jeg har set, kysset og med tårer spist slagtefåret”

Et ph.d.-projekt om individualiseret kristendom i Det Københavnske Brødresocietet (1739-1771)

Af ph.d.-stipendiat, cand.theol. Sigrید Nielsby Christensen

1700-tallets danske kirkehistorie er præget af forholdet mellem den enevældige statskirke og pietistiske forsamlinger. De pietistiske impulser kom særligt fra Tyskland, og i slutningen af 1730'erne blev der grundlagt et herrnhutisk brødresocietet i København med fokus på fromhed og religiøs selvprøvelse. Det er en fascinerende, men på flere måder upåagtet del af kirkehistorien.

I arkivet i Herrnhut

I Brødremenighedens centrale arkiv i Herrnhut opbevares i dag en betydelig mængde uudforskede arkivalier fra Det Københavnske Brødresocietet (herefter Societetet). Dette kildemateriale består af mangfoldige genrer, der på forskellig vis afspejler Societetets virke. Der er medlemskataloger, forsvarsskrifter og rapporter, som giver et konkret indblik i Societetets spændingsfyldte forhold til det omkringliggende samfund. Der er også breve, levnedberetninger (*Lebenslauf*) og forskellige dagbøger (*Diarier*), som giver en dybere forståelse af medlemmernes individuelle kristendomsopfattelser og religiøse udviklinger.

Fælles for alt dette stof er, at det hidtil kun har været genstand for få kirkehistoriske undersøgelser. Ikke desto mindre er det et rigt materiale, der giver læseren indsigt i nogle af tidens mest lukkede religiøse aktiviteter, hvis individualiserede og antiautoritære kristendomsforståelser fik indflydelse langt ind i 1800-tallet og de gudelige vækkelsesbevægelser – endda helt frem til Søren Kierkegaard og det 20. århundredes eksistensteologi.

Enevældens religionspolitik – en bjørnetjeneste for statskirken?

I september 1739 var det endelig lykkedes at oprette et societet i København efter adskillige forsøg op gennem årtiet. Begejstringen blev dog kort efter overskygget af usikkerhed for fremtiden, da Christian VI (1699-1746) den 13. januar 1741 publicerede “Konventikelpakten”, der forbød gudelige forsamlinger uden gejstligt tilsyn. Kongens uvilje imod den herrnhutiske indflydelse kom også i de efterfølgende år til udtryk gennem flere nye begrænsende forordninger.

Når man undersøger materialet fra Societetet, rejser der sig imidlertid det

spørgsmål, om statsmagtens restriktioner opnåede sine hensigter. Beretninger fra 1741 peger i retning af, at konventikelplakaten imod sin intention bevirkede en strammere organisering af Societetet, der hurtigt medførte en markant øget tilgang. Societetet vurderer selv, at de havde "stor Nytte" af kongens forordning, hvilket bekræftes af medlemstallene. Der rapporteres til menigheden i Herrnhut om 30 medlemmer i begyndelsen af 1741. I juli-august 1742, godt halvandet år efter Konventikelplakaten, opregnes 80 medlemmer, og i foråret 1743 tæller personkataloget 208 medlemmer. En ikke helt ubetydelig del af disse medlemmer var teologistuderende.

Henrik Gerners forsvarsskrift

Societetet reagerede med andre ord på forordningens krav med nye modeller og løsninger, som fik en uvurderlig værdi for dets overlevelse og udvidelse. Af de tidlige beretninger fremgår det eksempelvis, at man straks efter publiceringen af Konventikelplakatens krav om gejstligt tilsyn indledte forhandlinger med Henrik Gerner (1701-1786), der var stiftsprovst ved Vor Frue Kirke. Brødrene havde på forhånd en god relation til Gerner, der var én af deres foretrukne prædikanter. Sympatien var gensidig, og Gerner gav tilsagn om, at han som autoritet for statskirken gerne påtog sig det gejstlige tilsyn med Societetets konventikler, og ordningen blev accepteret af Sjællands biskop, Peder Hersleb (1689-1757). Gerners engagement i Societetet tog til, og det betød, at han udadtil fungerede som autoritet for statskirken, men indadtil blev mere og mere grebet af den herrnhutiske teologi.

Allerede fra Gerners indsættelse ved

domkirken havde Hersleb dog haft mistanke om hans hemmelige herrnhutiske forbindelser. Derfor holdt statsmagten fortsat et vågent øje med Societetet, hvilket illustreres i Gerners forsvarsskrift fra 1742 (bevaret i *Den Ledreborgske Håndskriftsamling*). Forsvarsskriftet viser, hvordan Gerner beskyttede de herrnhutiske aktiviteter ved at dække dem ind som fromhedsøvelser, der i samtiden var fuldt anerkendt af statskirken. Eksempelvis redegør Gerner for Societetets anvendelse af selvprøvelse. Han forklarer, hvordan Societetet har erfaret "en sand Velsignelse, ved det ikke alene de, der først indfandt dem, Tiid efter anden ere blevne meere styrkede og grundfæstede i Naaden, [...] efter at de først ere blevne prøvede enten af mig, en *Catechet*, en *Student* eller anden, som har kundet være dertil i Stand."

Havde det ikke været for Gerners sidste tilføjelse, synes redegørelsen for Societetets selvprøvelsespraksis umiddelbart at flugte med statskirkens forskrifter, hvor den kirkelige autoritet var givet ved ordinationen. Udlægningen af Gerners forsvar er dog afhængigt af, hvordan standsbegrebet forstås. Medlemmerne af Generalkirkeinspektionskollegiet, som forsvarsskriftet var stilet til, forstod standen som en given autoritet inden for statskirken, hvorimod standsbegrebet inden for brødremenigheden – og for Gerner – var givet i kraft af det individuelle gudsforhold og kan betragtes som en udvidelse af det almene præstedømme – og en udfordring for statskirkens autoritet.

Individ og fællesskab

Meget tyder på, at Societetet praktiserede særegne former for selvprøvelse. Missio-

næren Christian David (1692-1751), der var en af hovedkræfterne bag Brødre-menigheden og etableringen af Societetet i København, udgav i 1733 anonymt skriftet *De 8 Saligheder*. David udfolder i værket den troendes trinvis opstigning til saligheden ved hjælp af saligprinsningerne i Matthæusevangeliet kombineret med den enkeltes selvprøvelse. På de respektive trin gennemlever den troende forskellige åndelige og mentale tilstande. De åndelige erkendelser ytrer sig som forskellige følelser, og ved identifikation af de indre rørelser kan den troende afprøve sin religiøse tilstand og derigennem afgøre sit gudsforhold. At skriftet blev anvendt efter sin hensigt, fremgår af Davids levnedsbetretning, hvor han beskriver, hvordan han prøvede Societetets brødre efter de indre tilstande, som man finder i *De 8 Saligheder*.

En anden form for selvprøvelse illustreret i arkivalierne er brugen af løsenord. Løsenord var korte bibeluddrag, der var trykt med et herrnhutisk salmevers til hver dag i året. Tanken var, at det både kunne hjælpe den enkelte og skabe en global samhørighed, når Brødre-menighederne læste og mediterede over samme tekst. David præsenterer i skriftet *Beschreibung und zuverlässige Nachricht von Herrnhut* (1735) en praksis med løsenord, der kan betragtes som en herrnhutisk videreudvikling af hallensisk pietistisk selvprøvelsespraksis. Han beskriver, hvordan formålet med brugen af løsenord er selvprøvelsen, hvorigenem individet strider mod synden for at bevare menighedens renhed. Løsenordet havde et individuelt sigte og skulle ligeledes sikre fællesskabets rette tilstand, så Gud kunne virke i menigheden.

Michael Cröger's dagbog

Denne brug findes også i Societetets dagbøger, de såkaldte diariet, der blev ført i alle Brødre-menigheder som et vidnesbyrd om Guds værk i den herrnhutiske kirke. Penneføreren Michael Cröger (1714-1800) beretter om sin ankomst til Societetet den 12. juli 1746: "Jeg blev introduceret til deres kor, og de ugifte brøders arbejde blev mig pålagt, alt dette skete med nåde og legitimation af det lille lams nærhed, mit hjerte var ret blødt og smeltede derover [...]. Br. Braadt blev mig til min højre hånd og til min nærmeste hjælper i de ugifte brøders sag givet. Løsenordet hed: selvom jeres synder er blodrøde, skal de alligevel blive snehvide, og selvom de er rosin-farvet, skal de alligevel blive som uld, Es: 1,18. Ingen er helligere end en synder, der har nåde."

Cröger beskriver med afsæt i sin egen livssituation introduktionen til koret af de ugifte brødre; efter herrnhutisk forbillede var Brødre-menigheden organiseret i mindre grupper, "kor", efter køn og civilstand. Koret blev anset som et Helligåndsværksted, hvor brødrene var Helligåndens redskaber. Gennem "Lammets" – eller Kristi – "nærhed" og dets bearbejdning af brødrenes hjerter formedes et religiøst fællesskab. Menighedsfællesskabet var gensidigt forpligtende. Individet havde sine opgaver, og fællesskabet skulle understøtte individet i sit arbejde.

Hvordan menighedsfællesskabet understøttede en individualiseret kristendomsforståelse, udtrykkes i Societetets dagbog ved, at Cröger tildeles en hjælper, broder Braadt, der skal støtte ham i udviklingen af sin religiøse identitet og styrkelse i troen. Afslutningsvis anvender Cröger et løsenord, der understreger,

hvordan brødrene individuelt betragtes som syndere, men inden for menighedsfællesskabet erfarer Guds nåde og velsignelse gennem Lammets nærhed.

Atypisk for genren sammenskriver Cröger Societetets dagbog med sine personlige oplevelser og refleksioner. Derfor er Crøgers dagbogsføring præget af et subjekt, der veksler mellem det individuelle “jeg” og det kollektive “vi”. Grammatikken afspejler således dynamikken mellem de individuelle kristendomsforståelser og det stærke menighedsfællesskab.

Det moderne religiøse gennembrud?

Spændingsfeltet mellem en individorienteret kristendom og et stærkt menighedsfællesskab er en central genstand for mit ph.d.-projekt. Kildematerialet fra Societetet kan udbygge vores viden om forskellige tidligt moderne religiøse dynamikker, herunder spørgsmål om autoritet, selvopfattelse og menighedsfællesskabet som omdrejningspunktet for en hyperindividualiseret kristendom. Samspillet mellem individuel tro og fællesskabets opmuntring blev som nævnt understøttet af Brødremenighedens organisering med de forskellige “kor”. Både inden for det større fællesskab og inden for korene praktiserede medlemmerne troen og støttede hinandens religiøse udvikling, som Cröger også skildrer. Gennem den enkelte indre følelsesliv og det stærke menig-

hedsfællesskab finder brødrene adgang til noget større end dem selv – enheden med Kristus.

Dynamikken i opfattelsen af enhed med Kristus inden for brødresocietetet kan illustreres med en af Crøgers beretninger om menighedens fælles nadver den 29. juli 1746. Han skriver: “Vi havde en ret velsignet nadver, lammet var mig ualmindeligt nær og følbart i sit Martyrs Billede. Ja, jeg har set, kysset og med tårrer spist slagtefåret, J[esus] X [Kristus].”

Den konkrete erfaring, som Cröger beskriver, rækker ud over nadverbegivenheden og skildres også i brødrenes fællesskab, hvor de selv indoptages i Kristi samfund. Sprogbrugen er samtidig et typisk billede på det herrnhutiske vokabular i 1740'erne, som både statskirken i samtiden og kirkehistorikere i eftertiden har haft vanskeligt ved at fordøje, fordi man fandt sproget “vulgært og smagløst”.

Mit projekt beskæftiger sig med Societetets menneskesyn og kristologi ved at tage dets ofte lægfolksdominerede teologi alvorligt. Gennem analyser af et hidtil kun sparsomt behandlet kildemateriale er det mit mål at belyse kristendomsforståelsen i Societetet – og dens mulige påvirkning af det moderne religiøse gennembrud.

Projektet er både tilknyttet Afdeling for Kirkehistorie og projektet *Managing Melancholy*, der ledes af lektor Tine Reeh og er finansieret af Velux Fondens kernegruppeprogram.

Guds åbenbaring udgør sin egen målestok

En prisopgave om Ordet hos Martin Luther

Af cand.theol. Theis Schønning Johansen

Ordet er for Martin Luther teologiens fundamentale betingelse og forpligtelse – det inkarnerede Guds ord i Kristus, som det forkyndes i prædikenen og i sakramenterne, og som skriftens mange ord bevidner. Kun igennem Guds inkarnerede, åbenbarede ord kan mennesket have med Gud at gøre. Derfor udgør “Ordet hos Luther” ikke et velafgrænset teologisk emne på lige fod med andre teologiske emner, men er derimod selve grundlaget for enhver teologisk tale.

Prisopgavens tese

Denne iagttagelse er grundlæggende for min prisopgavebesvarelse *Ordet hos Luther. Martin Luthers forståelse af Guds ord i striden med Erasmus af Rotterdam*, som i november 2022 blev tildelt Københavns Universitets guldmedalje. Min tese er, at Luther i striden med Erasmus om menneskets vilje i midten af 1520'erne gennemtænker og skærper sin forståelse af Ordet som teologiens fundament og de dertilhørende hermeneutiske implikationer.

Selvom viljesstriden – og dermed opgøret imellem Luther og Erasmus – først bryder ud med udgivelsen af Erasmus' *Om den frie vilje* (1524) og Luthers svar

i *Om den trælboundne vilje* (1525), vidner adskillige brevvekslinger imellem Luther og forskellige mennesker i samtiden om, at de begge meget tidligt var opmærksomme på deres divergerende teologiske tilgange. Af den årsag er det ikke alene relevant at betragte ovennævnte skrifter for at få greb om viljesstriden, men også at undersøge nogle af de tidligere skrifter, hvori fundamenterne til de to teologers tanker bliver lagt.

Et væsentligt element i min prisopgave er beskæftigelsen med Luthers værker; foruden *Om den trælboundne vilje* gælder det særligt *Om et kristenmenneskes frihed* (1520). Lige så vigtig er dog en grundig læsning af enkelte af Erasmus' skrifter, i særdeleshed *En kristen stridsmands håndbog* (1503) og *Ratio seu Methodus compendio perveniendi ad veram theologiam* (1518). Den store bibelhumanists arbejde kan nemlig ikke blot reduceres til en forsimplet modsætning til den lutherske position, som det så ofte har været tilfældet i forskningslitteraturen.

I den følgende præsentation er ærin-det ikke at sammentænke Erasmus' og Luthers teologiske projekter. De er uden tvivl forskellige, men rummer alligevel

nogle slående ligheder i synet på bl.a. åbenbaring og ånd. Forskellen i deres forskellige accenter skal til gengæld nok findes på et dybere, uartikuleret niveau, som har at gøre med individuelle troserfaringer i menneskelivet her og nu.

Nøglebegreber hos Erasmus

Et nøglebegreb hos Erasmus er tanken om tilpasning eller *akkommodation*. Selve begrebet kender vi ikke bare fra antikkens retoriske tradition, men også fra Origenes. Hos Erasmus betegner *akkommodation* først og fremmest den måde, hvorpå Kristi lære åbenbarer sig for og tilpasser sig mennesket. I *Paraclesis*, et indledningsskrift til hans udgave af Det Nye Testamente fra 1516, skriver han, at Kristi lære eller *philosophia Christi* "accommodates itself equally to all. It lowers itself to infants, adjusting to their need. It nourishes them with milk, carries them, cherishes and supports them, does everything necessary until we grow strong in Christ" (Collected Works of Erasmus, 41, 409f). Ved Kristi lære eller filosofi forstår Erasmus kort sagt det, som Kristus underviste, mens han befandt sig på jorden; denne lære er selve essensen af Bibelens tekster.

Erasmus hævder sågar, at de hellige skrifter er klarere end Jesu jordiske liv, fordi Kristus er reelt og forklaret til stede i skriftens ord. Af samme årsag må man gøre sig umage for at tilegne sig skriftens ord, fordi man herigennem bliver sat i stand til at lade sig forvandle til et nyt liv i lyset af Kristus, den himmelske lærer. Skriftudlægningens sigte er nemlig ikke først og fremmest lærd argumentation, men åndelig transformation. Forudsætningen for den åndelige *transformation*

eller forvandling er med andre ord Guds egen fornedrende bevægelse i Kristi inkarnation i skriftens ord.

Den åndelige transformation er imidlertid ikke kun afhængig af menneskets egen indsats. Alligevel er man ifølge Erasmus forpligtet på at løsrive sig fra det kødelige begær, der tynger sjælen, og på at dygtiggøre sig såvel sprogligt som filosofisk. Det er man, fordi filosofiens og poesiens sprog minder om de guddommelige skrifers udtryksformer, og fordi Erasmus ser den humanistiske dannelse som en forberedelse til udlægningen af de hellige skrifter.

Enkelte steder synes Erasmus endda at sammenligne Kristi filosofi med al anden filosofi, da man i hans optik ikke bør afsværge de ting hos f.eks. Homer, Virgil og Platon, der er forenelige med et helligt liv og levned. Ikke desto mindre adskiller *philosophia Christi* sig fra disse ved at være fra himlen; derfor er belønningen for at følge den kristne dyds vej den evige salighed, som man ifølge Erasmus kan være vis på, fordi Gud ikke kan lyve. At slå ind på dydens vej er imidlertid som at befinde sig i en konstant sjælelig krigstilstand, hvor affekterne og lidenskaberne bekriger sjælen. Den kamp er hård og udmattende, men Erasmus har en forestilling om, at den bliver både mildere og behageligere, efterhånden som man bevæger sig fremad i kampen mod kødet i sikker forvisning og en fast tillid til, at Kristus allerede har sejret.

Den åndelige forvandling

Troen er for Erasmus denne sikre forvisning om frelsen, der beror på skriftens udsagn om, at Kristus alene har sejret, og at dette renser det syndige menneske. Troen

er således begyndelsen på den kristne strid, hvorigennem mennesket passivt gennem Guds nåde indpodes Ånden. Derved gives mennesket muligheden for ved Åndens hjælp at vælge imellem godt og ondt. Det er altså nåden, der forvandler menneskeviljen, og det er samtidig nåden, der fuldender menneskeviljens gerning. Denne nådes kraft er indeholdt i de hellige skrifter, hævder Erasmus, og han kan derfor betragte skriften som den kristne stridsmands værn. Dedikerer man sig fuldt og helt til skriftens budskab, kan man vide sig sikker på nådens fuldbyrdelse.

Erasmus hævder dog, at skriften – skønt den *akkommoderer* sig – er fyldt med figurer og undertiden helt uforståelig. Derfor kan han sige, at skriftudlægning ikke først og fremmest er filosofi, men profeti, fordi den beror på en åndsmeddelelse. Kun igennem Ånden lader skriftens mysterier sig åbne, og kun herigennem kan skriften blive den kristne stridsmands værn, hvor Kristus bliver et eksempel til efterfølgelse for mennesket.

Erasmus' begreb om *transformation* viser altså hen til noget andet og mere end blot en moralsk forvandling, hvad den dog i høj grad også er. Men skriftudlægningen handler for Erasmus også om Kristi reelle nærvær i skriften, der muliggør, at Gud i sin nåde kan indpode Ånden i det værdige menneske, der er forpligtet på at vælge imellem godt og ondt ved Guds hjælp og igennem sin naturlige dømmekraft og åndelige stræben. Det er på den baggrund, at hans begreb om den frie vilje skal forstås.

Guds åbenbaring ifølge Luther

Som nævnt var Luther tidligt optaget af Erasmus' teologi, og det er ikke usand-

synligt, at han i enkelte af sine tidligere skrifter har forsøgt indirekte at gendrive Erasmus. I det følgende vil jeg dog holde mig til argumenterne, som udfoldes i *Om den trælbundne vilje*.

I dette centrale skrift og i sit teologiske projekt som helhed søger Luther at gæntænke begrebernes gyldighed i relation til åbenbaringen af Guds Ord. Det betyder ikke, at ethvert begreb mister sin betydning i mødet med åbenbaringen. Åbenbaringen – Guds Ord – udgør snarere sin egen målestok, hvorved den selv meddeler sin visdom uafhængigt af filosofien, herunder dialektikken og logikken. Denne indsigt kan imidlertid først erfares igennem troen, hvor menneskesjælen forenes med skriftens Ord i en sådan grad, at den fyldes op med og bæres af dets kraft, idet Ordets egenskaber bliver sjælens i *det salige bytte*.

Denne salige udveksling af egenskaber kan ikke gribes rationelt, intellektuelt, men må erfares ved troens affekt, der hører og modtager Guds løfte i Kristus, som tilsiges mennesket igennem skriftens ord. Skriftudlægning bliver derved ikke en menneskelig aktivitet, men skriftens egen fortolkning af sig selv i kraft af Åndens virke i den, der hører Ordet – lidt ligesom også Erasmus hævdede. Dette forhold kan illustreres med Luthers overvejelse over skriftens klarhed.

Skriftens klarhed og menneskets mørke

Skriftens klarhed er dobbelt, hævder Luther, ligesom også formørkelsen er dobbelt. Den ene, klarheden, er ydre og placeret i ordets tjeneste, den anden, formørkelsen, er lagt i hjertets erkendelse. Når Luther betoner skriftens klarhed som

noget ydre, er det en understregning af, at Ordet kommer udefra, *extra nos* – det er ikke opstået i menneskehjertet. I skriften er der intet formørket eller tvetydigt tilbage, eftersom det største mysterium i Kristus er åbenbart. Ordets ydre klarhed virker selv klarheden i det indre menneske; den fordobles, idet den troende bliver ét med Ordet i det salige bytte, og dermed virkes den egentlige inderlighed af det absolutte ydre, nemlig Guds Ord.

Når Luther skriver, at formørkelsen er dobbelt, skyldes det, at intet menneske forstår blot et *iota* i skriften, hvis ikke Guds Ånd har oplyst dette menneske, eftersom alle mennesker har et formørket hjerte. Det betyder, at selvom man lærer sig skriftens ord udenad med sit formørkede hjerte, er den egentlige forståelse af skriften som Guds tiltale afhængig af Ånden. Formørkelsen er således dobbelt i den forstand, at hjertets erkendelse uden Ånden fører til en ydre formørkelse, hvor skriften fremstår formørket for den, som hører eller læser den.

Farao og de tre lys

Der er med andre ord en sammenhæng imellem Ordet i det ydre og troen i det indre. Ordet bærer en iboende åndelighed i sig, hvormed det selv udrydder hjertets formørkelse ved at forene sig med den troende, når og hvor Gud vil. Dette er og bliver naturligvis også et spørgsmål om viljens frihed, netop fordi det formørkede hjerte ikke af sig selv kan bevirke den indre klarhed, skønt ordene i det ydre er klare og ligefremme.

Luther bruger her Kong Farao som et eksempel på én, der forhærdet sætter sin lid til egne kræfter, så han indbildsk

og i foragt hæver sig over Guds ord, der kommer i sin fornedrede skikkelse gennem Moses. Farao er altså billedet på den skriftfortolkning, der holder fast ved sine menneskelige forudsætninger, mens det åbenbarede Guds Ord bryder med disse.

Åbenbaringen er i min læsning ifølge Luther netop det radikale brud med de menneskelige forudsætninger, hvilket man bestandigt må lære igennem synder erfaringen og skriftens udsagn. Troen bliver i så henseende visheden om, at man af sig selv intet formår, hvilket alene lader håbet tilbage, sådan som det er forkyndt i Guds Ord i skriften.

Til at forklare denne dynamik bruger Luther et billede med tre lys. For det naturlige lys, *ratio humana*, er der enten ingen gud til, eller så er denne gud urimelig. Her gør menneskeforstanden sig til dommer over det guddommelige og formulerer teodicé-problemet uden at agte på ordet fra Gud. Dette overstråles af evangeliets lys, nådens lys, som virker igennem Ordet og troen, og som derfor ikke lader sig gribe af den menneskelige fornufts begreber. Heri lyder forjættelsen om et liv efter døden, hvilket imidlertid udfordres af anfægtelsen og syndserfaringen, der er et grundvilkår for den troende. Evangeliets lys er imidlertid forbundet med det tredje, herlighedens lys, der i *eschaton* endeligt vil vise, hvad den troende her og nu kun kan håbe og vedvarende må bekende med skriftens udsagn. Denne iagttagelse understreger, at *Om den trælbandne vilje* er et eskatologisk værk, hvis sigte er grundlæggende anderledes end i Erasmus' forfatterskab som helhed betragtet – de enkelte ligeheder i deres tilgange til trods.

En meningsforstyrrende meningsbaseret oversættelse

En prisopgave om *Bibelen 2020*

Af stud.theol. Anne Sofie Engelstad Nissen

Hvad er formålet med at oversætte Bibelen på ny? Hvem henvender man sig til? Og hvilke problemstillinger er der forbundet med at oversætte tekster, som skal læses højt og udlægges i gudstjenesten? Navnlige det sidste spørgsmål er blevet aktuelt med den nudanske oversættelse i *Bibelen 2020*, der ikke som oversættelsen fra 1992 er udarbejdet med henblik på autorisation til liturgisk brug i folkekirkens gudstjenester. Men som bliver brugt alligevel.

Dette emne behandler jeg i min prisopgave *En undersøgelse af liturgiske og teologiske problemstillinger ved Bibelen 2020s ikke-kirkelige skopos*, der i november 2022 blev tildelt Københavns Universitets guldmedalje.

Formålet med *Bibelen 2020*

Problemer ved oversættelse af helligtekster blev (gen)aktualiseret i marts 2020, da Bibelselskabet udgav en samlet oversættelse af Bibelen til nudansk: *Bibelen 2020*. Den nudanske oversættelse består af en revideret version af *Den Nye Aftale* fra 2007 og *Den Gamle Aftale*, en oversættelse af hele Det Gamle Testamente.

Formålet eller hensigten med *Bibelen 2020* – dens oversættelsesstrategiske *skopos* – er at være et *supplement* til den autoriserede bibeloversættelse fra 1992 (DO92). Man ønsker at nå bibelfremmede ideallæsere som 16-årige Patrick fra Herlev og den 48-årige sygeplejerske fra Odense, som kun kommer i kirke til jul. Derfor anlagde oversætterne til *Bibelen 2020* en målsprogsorienteret og meningsbaseret oversættelsesstrategi. Formålet er at bryde med et såkaldt kirkeligt “klub-sprog” for ikke at ekskludere mennesker, der ikke kender til kirke og kristendom.

I en målsprogsorienteret oversættelse er der fokus på ideallæserens tid og sted, så oversættelsen har til opgave at gøre en fremmed kildetekst og dens forfatter forståelig over for en moderne læser. Man kan tale om, at oversættelsen *domesticerer* kildetekstens forfatter eller – med den tyske teolog Friedrich Schleiermacher – lader læseren i mest mulig ro ved at flytte den fortidige forfatter frem til vedkommendes egen tid. Det er således oversætternes fortolkning af *meningen* (i bestemt form) i kildeteksten, der skal gengives i måltæksten.

I *Bibelen 2020* har fokus ligeledes været at skabe et sprogligt *flow* i læsningen for at understøtte ideallæsernes tilegnelse af teksten. Derfor har oversætterne ikke været underlagt et krav om, at enslydende udsagn og begreber i grundteksten skal oversættes på samme måde alle steder, såkaldt *konkordans*.

Det sproglige flow er bl.a. opnået ved, at oversætterne i det meningsbaserede, målsprogsorienterede oversættelsesarbejde har lagt vægt på *ligefremt* sprog. Det kaldes også for *syntagmatisk* meningskommunikation og omhandler den del af den sproglige kommunikation, der angår sætninger og kæder af led i sproget, hvor tekstens betydning og funktion er snævert forbundet med de foregående og efterfølgende led.

Poesi og gudstjenestesprog

Sproget kan imidlertid også udtrykke en mening indirekte, fordi der er knyttet forskellige associationer og betydningsmuligheder til ord. Dette sker, når et ord f.eks. bliver knyttet sammen med et andet ord, som det enten er beslægtet med eller står i modsætningsforhold til. Forståelsen af denne mening beror på forfatterens og læserens sprogforfølelse (*Sprachgefühl*). Denne måde at skabe mening på betegnes som *paradigmatisk*. Meningen er da ikke længere knyttet til den sproglige kæde af ord (syntaksen), men til det meningsfelt af associationer, som sammenstillingen af ordene skaber. Den paradigmatisk meningskommunikation ligger f.eks. i kildetekstens formsprog som poesi. Poetiske tekster lever af flertydigheder og billedsprog, der ofte rummer flere betydninger på en og samme tid.

Bibelen 2020 har dog ikke været underlagt de krav, som man normalt stiller til en bibeloversættelse, der skal læses fra i gudstjenesten. Sådanne krav kan være sproglige hensyn til liturgien, salmebogen og den kirkelige tradition. I februar 2021 gav biskopperne imidlertid fælles tilladelse til gudstjenestelig brug af *Bibelen 2020*. Bibelselskabet har desuden lanceret altervenlige udgaver af folkekirkens to tekstrækker med læsninger fra *Bibelen 2020* direkte tiltænkt liturgisk brug.

Dermed er der allerede i *Bibelen 2020*s korte brugshistorie sket en *skopos*-forskydning eller ligefrem et *skopos*-sammenstød. Selvom *Bibelen 2020* er udarbejdet til privat læsebrug uden for gudstjenestens rum, er den alligevel kommet ind i kirkerummet og kan bruges i en liturgisk sammenhæng på linje med DO92.

Jeg vil i det følgende belyse de teologiske konsekvenser af dette forhold gennem to eksempler fra Johannesevangeliet og Første Mosebog.

I begyndelsen?

Som nævnt har oversætterne af *Bibelen 2020* ikke været underlagt et krav om, at udsagn og bestemte udtryk skal gengives på samme måde alle steder. Det bliver tydeligt, hvis man ser nærmere på første skabelsesberetning i Første Mosebog og prologen til Johannesevangeliet.

I *Bibelen 2020* oversættes 1 Mos 1,1a traditionelt på linje med DO92: *I begyndelsen skabte Gud*. Dette er dog ikke tilfældet med Joh 1,1a, der oversættes med *Alting begyndte med, at Gud talte* i stedet for det traditionelle *I begyndelsen var ordet*. I Joh 1,2 oversættes ligeledes friere med *ordet var hos Gud, før alting*

blev skabt. Oversættervalgene i disse vers har den konsekvens, at den kirke- og bibelfremmede læser af *Bibelen 2020* formentlig ikke vil kunne fange henvisningen til skabelsesberetningen i Johannesprologen.

På bagsiden af *Bibelen 2020*s omslag er Joh 1,1-2 interessant nok stillet op under 1 Mos 1,1-2 som for at tydeliggøre sammenhængen mellem disse vers. Redaktørerne har formentlig været bevidste om, at 1 Mos 1,1a og Joh 1,1a i *Bibelen 2020* er vanskelige at forbinde. I Joh 1,1-2 i *Bibelen 2020* indgår ord som *skabt*, *begyndte* og *Gud talte*, som semantisk hænger sammen med lignende ord i 1 Mos 1. Men den prægnante paradigmatiske sammenhæng mellem 1 Mos 1,1 og Joh 1,1-2 – i *begyndelsen* – er altså ikke bibeholdt i *Bibelen 2020*s formuleringer.

Det er bemærkelsesværdigt, at oversætterne af Johannesevangeliet har vurderet, at den græske parallel til det hebraiske “i begyndelsen” har krævet en fri, parafraserende gengivelse (*alting begyndte* i Joh 1,1 og *for alting blev skabt* i Joh 1,2). Dette er ikke mindst besynderligt, når oversætterne af Første Mosebog i *Bibelen 2020* har vurderet, at ideallæserne er i stand til at forstå formuleringen i *begyndelsen*.

Den Nye Aftale blev faktisk udgivet syv år før den selvstændige udgivelse af Første Mosebog i *Begyndelsen og Tænkeren* (2014), og dette kan være en af grundene til den manglende sammenhæng mellem formuleringerne i 1 Mos 1,1 og Joh 1,1-2. I stedet for at revidere oversættelsen af Joh 1,1-2 har redaktørerne til *Bibelen 2020* søgt at råde bod på problemet med sammenstillingen af bibelversene på bagsiden af omslaget.

Nyskabelse og treenighed?

Forbindelsen mellem Johannesprologen og åbningen på Første Mosebog danner en “semantiske skabelsesbue”, et centralt tema eller en iøjefaldende *fugatråd* i Johannesevangeliet ifølge eksegeten C. H. Dodd. Skabelsesmotivet peger i den græske tekst frem mod *åndsindblæsningen* i Joh 20,22, hvor skabelsen fuldendes, idet disciplene får del i Guds ånd eller *pneúma*.

Ifølge en anden ekseget, Adele Reinhartz, handler Joh 20,22 om disciplenes genfødsel, fordi Jesus indblæser ånden i dem. Åndsindblæsning indebærer, at Jesus *undfanger* disciplene, dvs. han former dem i sin skikkelse og form. Ligesom Faderen *har undfanget* Jesus og sendt ham ind i verden, bliver disciplene nu sendt ud i verden.

Gennem denne nye skabelse inddrages disciplene i det fællesskab, der i kraft af treenigheden eksisterer mellem Faderen og Sønnen, jf. Joh 17,21-22: “Den herlighed, du har givet mig, har jeg givet dem, *for at de skal være ét, ligesom vi er ét, jeg i dem og du i mig, for at de fuldt ud skal blive ét*, for at verden skal forstå, at du har udsendt mig og har elsket dem, som du har elsket mig” (citeret fra DO92, min kursivering).

Derfor er det også muligt allerede at læse Johannesprologen, navnlig Joh 1,11-13, som en henvisning til de troendes adgang til dette fællesskab mellem Faderen og Sønnen. For de troende, som tog imod ham, fik magt til at blive Guds børn og blev undfanget af Gud.

En fortolkningsmæssig nøgle til Joh 20,22 er skabelsen af Adam i 1 Mos 2,7. Dette kan blandt andet ses ved, at det græske ord for “at indblæse/ånde på” op-

træder både i Joh 20,22 og i den græske Septuaginta-oversættelse af 1 Mos 2,7, som forfatteren til evangeliet må have benyttet. Læst i sammenhæng med Johannesevangeliet kan 1 Mos 2,7 læses som et vers, hvor Guds *pneúma* indblæses i mennesket. Men heller ikke dette verbum oversættes på samme måde i *Bibelen 2020*. 1 Mos 2,7 har *han* pustede *livets åndedræt ind i næseborene på mennesket, så det blev levende*. Joh 20,22 har derimod så *åndede han på dem*.

Den manglende sproglige overensstemmelse har den konsekvens, at forståelsen af Joh 20,22 som Kristi fuldendelse af skaberværket gennem disciplenes åndsmodtagelse ikke er tydelig i *Bibelen 2020*. De associationer, der er i den græske tekst til 1 Mos 2,7, lukkes med andre ord ned i *Bibelen 2020*.

Teologiske konsekvenser

At der i *Bibelen 2020* ikke er umiddelbar overensstemmelse i gengivelsen af centrale teologiske begreber, kan således være et meningsforstyrrende element ved de passager, hvor en gammeltestamentlig tekst fungerer som en nøgle til en nytestamentlig tekst. Sådanne oversættelsesvalg kan medføre, at afstanden mellem den faglærte bibellæser og den forudsætningsløse læglæser bliver større. I forsøget på at bryde med det kirkelige

“klubsprog” forbliver den bibel- og kirkefremmede læser således udelukket fra den kirkelige “klub”. Der lukkes ned for en meningsfuld kommunikation mellem præst og menighed, hvis præsten ikke er opmærksom på dette problem i sit valg af tjenestebibel.

Kildetekstens sproglige strukturer har også betydning for en forståelse af bibelteksternes mening; derfor kan det have konsekvenser for ideallæsernes tilegnelse af bibelteksten, hvis kildetekstens særegne litterære udtryk fjernes i en bibeloversættelse. Som vi har set, har gengivelsen af centrale vers i Johannesevangeliet indflydelse på teologien. Tanken om den dybe forbundethed mellem Faderen og Sønnen, som disciple og troende gennem ånden inddrages i, bliver vanskelig at fange i *Bibelen 2020*. Oversættelsen af Johannesprologen lukker simpelthen ned for muligheden af en sådan læsning. Dette er desto mere uheldigt, når denne forestilling, kendt som *perichoresis*-tanken, spiller en væsentlig rolle i moderne dogmatik, f.eks. hos Jürgen Moltmann.

Det har altså teologiske konsekvenser at bruge *Bibelen 2020* til oplæsning i søndagsgudstjenesten, eftersom oversættelsen netop ikke er udarbejdet til dette formål.

Fri og lige adgang til viden – også for præster i Nordjylland

*Af Minna Giesel, informationsspecialist
og leder af Det Teologiske Fakultetsbibliotek*

Love your library

Ånden bag det danske biblioteksvæsen og lånesamarbejdet mellem danske biblioteker er et fantastisk, demokratisk koncept og ganske unikt. Et lignende setup finder vi ikke i mange andre lande, selv i den mest civiliserede del af verden. Du kan som sognepræst i Nordjylland let og enkelt bestille alt fra bibelkommentarer og snæver speciallitteratur til tegneserier og kogebøger hjem til afhentning på dit lokale folkebibliotek. Det gælder fysiske bøger fra både ind- og udland, og bestillingsprocessen og logistikken er som regel ukompliceret.

Digitaliseringen af litteraturen og bøgerne har også fundet vej til bibliotekerne. Sådan skal det være, for fordelene er mange. For universitetsbibliotekernes vedkommende købes der primært, ja næsten udelukkende, e-bøger og e-tidsskrifter, såfremt de findes i en digital version, der kan anskaffes med udlånsrettigheder.

Det er på mange måder smart, for det digitale læsestof kan tilgås let og hurtigt uden besvær med bestilling og afhentning, og de studerende kan til enhver tid og på ethvert sted få adgang til den rele-

vante faglitteratur uden at stå i reservations kø på biblioteket. Systemerne, som vi arbejder med på universitetet, spiller godt sammen på dette område, så underviseren nemt kan linke til digitale ressourcer fra deres undervisningsplatform.

Udfordring: Udelukket fra digitale ressourcer

Folkebibliotekerne kan kun skaffe fysiske bøger fra universitetsbiblioteket og har endnu ikke del i den stigende digitalisering. Vil man ude i landet holde sig orienteret i den nyeste videnskabelige litteratur, er det vanskeligt, hvis det man ønsker kun findes i digital form. Problemet med e-bøger på et universitetsbibliotek er nemlig, at de ikke kan tilgås af andre end de ansatte og studerende, som er tilknyttet universitetet. Så når først man er kandidat og ude, kan man ikke længere “bare bestille en bog”.

Der er mening med galskaben. Når litteraturen gøres tilgængelig digitalt, skal der naturligvis tages hensyn til rettigheder og til den forhandling, der ligger mellem forlag og biblioteket. Forhandlingen tager udgangspunkt i, hvor mange

studerende og ansatte der er tilknyttet institutionerne, og det er derfor kun dem, der får adgang til bøgerne. Forskningslitteraturen er ikke i udgangspunkt indkøbt til en folkelig målgruppe, men derimod anskaffet for universiteternes penge til brug for studerende og ansatte.

Det burde give mening, selvom det kan være frustrerende, når man pludselig selv står udenfor. I den situation har man kun én mulighed for “fri og lige adgang”, nemlig at troppe op på et af universitetsbibliotekets lokaliteter og læse e-bogen på stedet via bibliotekets netværk. Vil man undgå at køre forgæves til København, Århus eller en anden universitetsby må man først sikre sig, at det pågældende universitet har adgang til e-bogen, opslagsværket, databasen, eller hvad man nu ønsker sig adgang til.

Hvis det er artikler, du vil have fingre i, er processen heldigvis ikke så besværlig. Afhængigt af rettigheder og udbyder er det muligt for alle og enhver i Danmark enten at få en scannet kopi af artiklen tilsendt på mail eller at få en udprintet kopi sendt til sit lokale folkebibliotek til afhentning. Disse herligheder har du mulighed for at benytte dig af via bibliotek.dk.

På vej mod fri adgang

De største udfordringer er altså knyttet til det gode gamle format “bogen”, når den kun er tilgængelig digitalt og ligger bag en betalingsvæg. Et lille lys i mørket, der varsler en løsning på denne problemstilling, er udviklingen i måden, som man udgiver videnskabelig litteratur på. Vi bevæger os nemlig igen mod fri og lige adgang, idet flere og flere bøger bliver udgivet som Open Access. Faktisk har Uddannelses- og forskningsministeriet

en målsætning om, at alle forskningsartikler fra danske forskningsinstitutioner ved hjælp af offentlige midler skal være Open Access i 2025.

Hvad betyder Open Access egentlig? Kort fortalt vil det sige, at læseren har fri og gratis adgang til materialet, og at alle omkostninger er afholdt af andre end læseren selv. Det kan være institutionen, biblioteket, fondsgiver eller en anden instans, der betaler udgifterne i forbindelse med udgivelse. Udviklingen hen imod Open Access-tilgængelighed går dog hurtigst, når det drejer sig om forskningsartikler. For selvom vi ser flere og flere hele bøger blive tilgængelige Open Access, sker ændringer i den etablerede udgivelsestradition kun langsomt, og det digitale nybrud er derfor længere tid undervejs inden for dette felt.

Med tiden vil præster rundt i hele landet altså få flere og flere muligheder for at tilgå den videnskabelige litteratur uden at skulle bevæge sig fysisk til et universitetsbibliotek og kan i stedet – og på stedet! – søge det frem på computeren med det samme.

Tre tips til søgning

Det kan være svært at finde rundt i, hvad der er tilgængeligt som Open Access. På universitetsbibliotekernes søgeflade (soeg.kb.dk) er det muligt at filtrere sit søgeresultat, så resultaterne kun viser Open Access-materiale. Men der er også andre måder at finde materiale på, så her får du tre tips, der kan inspirere til videre søgning:

Tip 1: På profilsiderne for forskere på danske universiteter kan man ofte finde de udgivelser, som de har lov til frit at gøre tilgængelige, eller link til, hvor du

kan læse dem. Er du nysgerrig efter, hvad din gamle yndlingsunderviser går rundt og beskæftiger sig med, eller vil du holde dig orienteret om, hvad nye forskere beskæftiger sig med, kan du altid tjekke forskernes profiler via universiteternes hjemmesider under 'ansatte'.

Tip 2: Der findes også portaler, der giver en samlet indgang til anerkendte forskningstidsskrifter, som udelukkende er Open Acces. Tjek fx DOAJ (Directory of Open Access Journals). Selv dette tidsskrift, som du sidder med i hånden, ligger tilgængeligt Open Access, nemlig på portalen www.tidsskrift.dk. Måske ligger der andre gode sager på denne hjemmeside? For mere avancerede IT-brugere findes der også forskellige browser-plugins – fx ved navn Unpaywall – hvor man kan tjekke, om der findes offentligt tilgængelige versioner af artiklen.

Tip 3: Et andet hurtigt fif er at bruge Google Scholar i stedet for den almindelige Google, når du søger fagligt. Det vil give dig mere relevante søgeresultater. Prøv fx at søge på "sjælesorg skam" på scholar.google.com – og der er straks en række relevante artikler om sjælesorgen med demensramte, Bibelens brug i sjælesorgen og skammens sjælesorg.

Surf løs

Kan du i det hele taget huske, dengang internettet var nyt, og du surfede rundt for at se, hvad der var "derude"? Du kan måske med samme nysgerrighed gå på opdagelse i, hvad der ligger tilgængeligt at videnskabeligt teologisk litteratur. Tænk ud af boksen og ind i den digitale verden for at få den bedst mulige adgang til dét, som du interesserer dig for eller savner faglig fordybelse i.

Teologisk Forening

Forårssemesteret 2023

Tirsdag den 7. marts kl. 18.30

Lektor, ph.d. Johanne Stubbe Teglbjerg Kristensen

Hvad er et menneske?

Om muligheden for en kontekstuel teologisk antropologi

Tirsdag den 21. marts kl. 18.30

Lektor, ph.d. Bergur Rønne Moberg

Genfortryl verden!

**Færøsk kristendom og sekulariseret skønånd
med udgangspunkt i William Heinesens forfatterskab**

Tirsdag den 28. marts kl. 18.30

Postdoc, ph.d. Nanna Eva Nissen

Forrykte hjerner eller ugdelige hjerter?

**Vurderingen af tilregnelighed i retsforfølgelsen
af blasfemiforbrydelser
i 1600- og 1700-tallets Danmark**

Tirsdag den 25. april kl. 18.30

Digter Søren Ulrik Thomsen

Pro Ecclesia – forsvar for gudstjenesten

Tirsdag den 9. maj kl. 17.45-18.15

Teologisk Forenings generalforsamling

Alle er velkomne

Tirsdag den 9. maj kl. 18.30

Professor, dr.theol. et phil. Dorthe Jørgensen, Aarhus Universitet

Det skønnes filosofi

Alle foredrag finder sted på Markedspladsen,
Det Teologiske Fakultet, Søndre Campus, Karen Blixens Plads 16.

Søren Kierkegaard Selskabet

Program for forårssemesteret 2023

Torsdag den 23. februar kl. 19.30

Hjertets Reenhed – læst som en mystisk tekst

Georg Pattison, professor i teologi, Glasgow Universitet

Torsdag den 30. marts kl. 19.30

Kierkegaards samfundskamp

Ole Morsing, lektor emeritus i filosofi og idéhistorie, Aarhus Universitet

Torsdag den 27. april kl. 19.30

Kierkegaards psykologi

Bjarne Jacobsen, lektor i personlighedspsykologi, RUC

Torsdag den 25. maj kl. 19.30

Eksistentiel orientering i livskriser:

Kierkegaards vidnesbyrd om et arkimedisk punkt uden for verden

Claudia Welz, professor i etik og religionsfilosofi, Aarhus Universitet

Alle foredrag finder sted på Københavns Universitet, Søndre Campus,
Karen Blixens Plads 16 eller Njalsgade 76, auditorie 9A-0-01

Seneste titler i serien Publikationer fra Det Teologiske Fakultet

Den komplette liste kan ses på <http://teol.ku.dk/Forskning/publikationer>

76. Mikkel Gabriel Christoffersen, *Living with Risk and Danger: Studies in Interdisciplinary Systematic Theology*. Ph.d.-afhandling 2017. 278 sider.
77. Rasmus H. C. Dreyer, *Hans Tausen mellem Luther og Zwingli. Studier i Hans Tausens teologi og den tidlige danske reformation*. Ph.d.-afhandling 2017. 294 sider.
78. Hannah Elliott, *Anticipating Plots : (Re)Making property, futures and town at the gateway to Kenya's 'new frontier'*. Ph.d.-afhandling 2018. 256 sider.
79. Karen Marie Leth-Nissen, *Churching Alone: A Study of the Danish Folk Church at Organizational, Individual and Societal Levels*, Ph.d.-afhandling 2018. 325 sider.
80. Martin Ravn, "*UBI VERBUM, IBI TRINITAS*": *En systematisk-teologisk studie i Martin Luthers treenighedstænkning*, Ph.d.-afhandling 2018. 191 sider.
81. Kasper Siegismund, *Studies in the Hebrew Verbal System: Hebrew as a System of Relative Tense and the Origins and Development of the Classical Consecutive Forms*, Ph.d.-afhandling 2018. 413 sider.
82. Peter Søes. *Image of God, Knowledge of God. The Theological Anthropologies of Karl Barth and Wolfhart Pannenberg in Light of Tertullian*, Ph.d.-afhandling 2019. 276 s.
83. Ida Balslev Willert, *En ny vej til det gamle Evangelium. Hans Fuglsang-Damgaard og Oxford-gruppebevægelsen i Danmark 1933-1938*. Ph.d.-afhandling 2019. 196 sider.
84. Toke Møldrup Wolff, *The Undercurrents of State-Formation in Rural Somaliland. A Study of Gender and State-Making in the Somali Margins*. Ph.d.-afhandling 2019. 219 sider.
85. Karen Marie Leth-Nissen, *Dåb i dag*. 2020. 121 s.
86. Kristian Bunkenborg. *Kierkegaard and the Tragic: Aesthetic Entries into the Concepts of Modernity, Self, and Freedom*. Ph.d.-afhandling 2020. 174 s.

87. Melissa Sayyad Bach. *Power of Perception in the Community Rule through Stability & Change*. Ph.d.-afhandling 2021. 192 s.
88. Julie Skovgaard Sommer von Würden. *Elimu: Education and Islamic Knowledge in Zanzibar*. Ph.d.-afhandling 2020. 330 s.
89. Tina Folke Drigsdahl. *Det helliges dekonstruktion: En læsning af Jean-Luc Nancy's tese om kristendommens selv-dekonstruktion og (som følge deraf) en skitse til en kenotisk liturgi*. Ph.d.-afhandling 2021. 303 s.
90. Karin Braüner Vium Mikkelsen. *Folkekirke og (børne)konfirmander med autismespektrumforstyrrelse: Et empirisk og teologisk studium af inklusion i folkekirkens relationelle liv*. Ph.d.-afhandling 2021. 398 s.
92. Dorte Kappelgaard. *Kirke i bevægelse – at understøtte lokal udvikling af kontekstuelle kirkelige praksisser*. Ph.d.-afhandling 2021. 263 s.
93. *Teologi – Derfor! En artikelsamling om teologien og dens fag*. Redigeret af Carsten Selch Jensen. 2022. 64 s.
94. Kerstin Wimmer. *A Broken Hallelujah. A Theology of Martin Luther's Liturgical Simul*. Ph.d.-afhandling 2022. 261 s.
95. Nanna Eva Nissen. *Forensic Theology and the Evaluation of Blasphemy Offences. The Prosecution of Written Pacts with the Devil in Denmark-Norway between 1634 and 1754*. Ph.d.-afhandling 2022. 383 s.
96. Kasper Siegismund. *Bibelsk aramæisk: Grammatisk oversigt og sproglige kommentarer til de aramæiske dele af Daniels Bog (samt uddrag af Genesisapokryfen fra Qumran)*. 2022. 186 s.
97. Esben Korsgaard Rasmussen. *The Power of Ideas: Thomas Hobbes and the Struggle for Unitary Authority*. Ph.d.-afhandling 2022. 262 s.
98. Anni Haahr Henriksen. *The Private Mind in Elizabethan England: Representations of the Mind in Literary, Political, Religious, and Legal Discourse*. Ph.d.-afhandling 2022. 244 s.

Bøger, der ikke er udsolgt, kan købes hos Academic Books, Søndre Campus.

Adskillige af bindene er desuden tilgængelige som e-bøger og kan hentes gratis på <http://teol.ku.dk/Forskning/publikationer>.

DET TEOLOGISKE FAKULTET
KØBENHAVNS UNIVERSITET
KAREN BLIXENS PLADS 16
DK - 2300 KØBENHAVN S

WWW.TEOL.KU.DK

Nye veje for den økologiske teologi
NIELS HENRIK GREGERSEN

Fast ansat ved underet. I anledning af lektor, dr.theol. Jakob Wolfs fratrædelse
CARSTEN PALLESEN

Noget helt nyt, som om det altid har været. Islamisk ret og religion i dagens Danmark
NIELS VALDEMAR VINDING

Nød-Ankere og Sjæle-Roe. Seafarers, madness and faith in eighteenth-century Denmark-Norway
CATHERINE BECK

Lidelsens fællesskab ligger i den gensidige sårbarhed
JOANNA MIKOLAJCZYK WINTERØ

"... ja, jeg har set, kysset og med tårer spist slagtefåret"
SIGRID NIELSBY CHRISTENSEN

Guds åbenbaring udgør sin egen målestok
THEIS SCHØNNING JOHANSEN

En meningsforstyrrende meningsbaseret oversættelse
ANNE SOFIE ENGELSTAD NISSEN

Fri og lige adgang til viden – også for præster i Nordjylland
MINNA GIESEL

ISSN 0905-4200